

Vprašanja o preteklosti zgodnjih Slovanov ob primeru župe Bled

Andrej PLETERSKI

Izvleček

Čeprav Slovani danes naseljujejo največji del Evrope, je njihova preteklost slabo poznana, saj so razmeroma pozno stopili v luč pisnih virov. Članek predstavlja rezultate interdisciplinarne raziskave mikroregije Bleda, ki odkrivajo življenje Slovanov, o katerem pisni viri molčijo. Prikaže se podoba upravne, gospodarske, politične, identitetne enote, ki jo lahko prepoznamo kot staroslovansko župo. Župe so bile osnovni gradniki staroslovanske družbe. Avtor analizira njihov pomen za razumevanje starih Slovanov.

Ključne besede: Slovani, zgodnji srednji vek, Evropa, Bled, družbena in gospodarska struktura

Abstract

Although today Slavs inhabit the majority of Europe, their history is poorly known because they came relatively late in the light of written sources. This paper presents the results of interdisciplinary research of the micro-region of Bled, which reveals the life of the Slavs that is not mentioned in written sources. The image of the administrative, economic, political, identity unit is displayed, which can be identified as Slavic *župa*, which were basic building blocks of Slavic society. The author analyses their significance for the understanding of the ancient Slavs.

Keywords: Slavs, Early Middle Ages, Europe, Bled, social and economic structure

NEZNANI SLOVANI

Slovani danes naseljujejo največji del Evrope. Zgodovina Evrope, ki svoje informacije črpa izključno iz pisnih virov, se začne v Sredozemlju, opisuje razvoj tedanjih tamkajšnjih držav in dodaja podatke o selitvah keltskih in germanskih plemen, nadaljuje z Bizancem in Vikingi ter se poglobi v razgibano preteklost fevdalnih držav zahodne in srednje Evrope. Sledijo nastanek kolonialnih imperijev, rojstvo parlamentarnih demokracij, industrijska revolucija, prva in druga svetovna vojna ter ob njih poskusi socialnih revolucij, kar se zaokroži s projektom združujoče se Evrope. Toda obsežno ozemlje Evrope, ki ga danes večinoma naseljujejo Slovani, ostaja v dolgem časovnem razponu izven žarišča zanimanja. Simptomatično in jedrnato je to v svoji, dolgo časa zelo odmevni zgodovini Evrope

že pred skoraj stoletjem izrazil Henri Pirenne, ki navaja, da so Slovani sicer resda stopili v skupnost krščanskega sveta, a so evropski skupnosti vendarle ostali povsem tuji (Pirenne 1956, 351). Formulacija je logična v kontekstu razmišljanja, ki evropskost enači s krščanstvom, Slovane pa z neznanimi pritepenci. Tu ne bom razpravljal o njeni upravičenosti, ampak želim z njeno pomočjo opozoriti na osupljivo dejstvo, da se gledanje na Slované v 1400 letih ni bistveno spremenilo.

Če namreč pogledamo v čas ob propadu rimskega imperija, ko rimski *limes* ni več zdržal pritiska germanskih plemen, ki so se nato množično naseljevala na imperialnih ozemljih, vidimo, da so se kot novinci za njihovimi hrbti v 6. stoletju ob bregovih spodnje Donave pojavili Slovani. Bizantinski pisci so jih opisovali z mešanimi občutki in z različno percepcijo. Tedanja trditev Pseudo Cezarija, da

Slovani jedo ženske dojke, ker so polne mleka in da pobijajo s kamenjem otroke kot podgane (Curta 2001, 36–73, 315), zanesljivo ne pomeni poznavalske naklonjenosti, prej kaže strah pred neznanim. Kajti civilizacijske razlike med Bizantinci in Slovani so bile ogromne, mnogo večje kot med Bizantinci in Germani. Bizantinci so preprosto težko našli besede, da bi opisali tisto, kar so videli. Slovani so se držali svoje stare, nekrščanske vere, niso poznali tržnega gospodarstva, njihova družba je bila tako slabo stratificirana, da ni bilo pravih partnerjev za politične pogovore. A danes se zdi, da jih je na Balkanu v južni Evropi prav ta civilizacijska nekompatibilnost obvarovala pred asimilacijo (prim. Pohl 1988, 127).

Navidezni prihod Slovanov iz niča je posledica izkrivljene optike tedanjih medijev in posledično sodobnih zgodovinarjev, o njihovem izvoru potekajo prav tako srdite diskusije kot o izvoru Indoevropejcev. O asimilacijski moči Slovanov že v zgodnjem srednjem veku ni dvoma. Priključili so se jim iranskojezični Anti, Hrvati, Srbi, Kosezi, slavizirali so velike dele skupin Baltov in Ugrofincev, in medtem ko so različna germanska ljudstva sicer uspešno osvajala obširna ozemlja rimskega imperija, so se nato tam v veliki meri romanizirala. To se Slovanom na imperialnem ozemlju Balkana in vzhodnih Alp ni zgodilo. Še več, tamkajšnje prebivalstvo, ki so ga Slovani imenovali Vlahi, so marsikje slavizirali. Na čem je temeljila asimilacijska moč Slovanov in kakšni so bili njeni mehanizmi, bo treba še podrobneje proučiti. Zato lahko trenutno podam samo skico nekaterih raziskovalnih idej. O številčnih razmerjih Slovanov in asimilirancev lahko bolj kot ne ugibamo in malo verjetno je, da bi bili Slovani gospodarsko močnejši (primerjaj zgoraj). V določenih trenutkih in krajih so resda imeli politično premoč, vsekakor pa je treba poudariti njihovo izjemno čvrsto duhovno kulturo (Belaj 2007; Katičič 2008; 2010; 2011). To se je pokazalo zlasti v stiku s tistim obubožanim prebivalstvom ozemlja nekdanjega rimskega cesarstva, ki mu je rimska država nadomestila pripadnost ožji skupnosti z rimskim državljanstvom, a je sčasoma postalo brezvredno, da nesvobodnih sploh ne omenjamo. Pri tem je krščanstvo s svojim univerzalizmom razgradilo staro duhovno povezanost ljudi in prostora, ki jih je preživljal. V pogostih trenutkih stiske se je številnim takim ljudem tako lahko zazdelo, da jim krščanski bog več kot očitno ni prinesel blagostanja. Tedaj je mogel postati slovanski način življenja, ki ni poznal davščin in katerega sestavina je bila očitno učinkovita magija za obvladovanje narave in življenja na splošno, atraktivna rešitev za življenjske težave.

Bizantinski vojaški priročnik *Strategikon* s konca 6. stoletja navaja, da Slovani ujetnikov ne zadržijo v stalni sužnosti, ampak jim po določenem času dajo na izbiro, ali se v zameno za odkupnino vrnejo domov ali pa ostanejo kot svobodni med prijatelji (*Strategikon*, XI 4.4). Ta navedba je sicer pogosta v razpravah o (ne)obstoju vojaške demokracije pri Slovanih (Curta 2001, 312–318). Za našo razpravo pa je pomembna zato, ker dokazuje svobodno in prijateljsko sobivanje Slovanov ter izvornih tujcev v lokalni slovanski skupnosti. Od tu dalje sta obstajali najmanj dve poti. Eno kaže primer ujetnikov z Balkana, ki so se do okoli leta 680 v sicer avarski južni Panoniji oblikovali v posebno skupino s svojim imenom *Sermesiano*i (Pohl 1988, 217–218; Werner 1989, 19–23). Kaj takega bi bilo mogoče tudi na slovanskem ozemlju in je lahko pomembno prispevalo k obstoju Vlahov ob Slovanih in med njimi. Morda še bolj zanimiva pa je druga pot – popolna vključitev v slovansko skupnost, torej **postati Slovan**.

Če so bile osnovne politične enote, v katerih so Slovani uresničevali svoje življenjske interese, res *župe* (glej spodaj), potem je nekdo postal Slovan z vključitvijo v skupnost *župe*. Ne more biti dvoma, da je pri tem šlo za svojevrstno pravno dejanje. Kakšno je bilo to dejanje, pa lahko sklepamo iz zgodovine njegovih posledic (*Wirkungsgeschichte*), ki so odlično dokumentirane v *župi Poljica* v Dalmaciji v zaledju Splita. Ta je zaradi izjemnih okoliščin, ki so stalno vladale na stiku tamkajšnjih različnih kulturnih in političnih ozemelj, kot avtonomno politično telo preživela nepretrgoma od zgodnjega srednjega veka do začetka 19. stoletja. To je enkratni fenomen, saj ni slovanske *župe* s primerljivo kontinuiteto. Življenje v *župi Poljica* je urejalo posebno poljiško pravo, ki vsebuje številne prežitke iz mnogo starejših časov. To pravo je bilo kot *Statut poljički* zapisano že leta 1322, do danes se je ohranil rokopis iz leta okoli 1515, ki je redakcija *Statuta* iz 1485, ki seveda prevzema tudi starejše redakcije (Pera 1988, 403–410).

Tu bomo kratko obravnavali **termin vrv**, ki nastopa v *Statutu*. Najdemo ga tudi v staroruskem zakoniku *Pravda rus'skaja* iz 11. stoletja. Tam pomeni enoto družbeno-teritorialne organizacije, Pera pa poljiško **vrv** nasprotno pojmuje kot vrsto sorodstvene povezanosti, ki naj bi bila starejša od teritorialnega pomena **vrvi** v *Pravdi Rus'skaji* (Pera 1988, 544). Razlago, ki v bistvu povezuje oba pomena, je podal Jaroslav D. Baran, poleg tega ji je dodal tudi arheološki dokaz. Na ukrajinskem naselju Raškiv I iz 7. in 8. st. je opazil pravilno raz-

porejanje bivališč, ki jim mesto postavitve določajo ravne linije. Take razporeditve je nato ugotovil še na številnih drugih najdiščih. Pojasnilo je našel v *vrvi Pravde irus'skaje* in *Statuta poljičkega* ter sklepal, da gre za simbolno prostorsko ponazoritev družinskih vezi. Tamkajšnji prebivalci so namreč z vrvjo potegnili linijo, ki tako kot sorodstvo povezuje posamezne družine v njihovih bivališčih (Baran 1992; 1997). Ni se odveč spomniti, da ima beseda *vrv* v resnici tri pomeni: socialnega, teritorialnega in vrv kot predmet.

Uporaba termina *vrv* v *Statutu* pove še več. Besedna zveza *vrv pojati* v 62. členu (Pera 1988, 462) kaže, da gre za materialno uporabo vrvi, čeprav v simbolnem pomenu. *Pojati* namreč izvira iz praslovanskega izraza **pod'ati*, kar je ponavljalni glagol od praslovanskega **poditi*, to pa je prvotno pomenilo "napenjati, raztegovati" (Snoj 1997, 459 in 463). *Vrv pojati* ima zato v *Statutu* najverjetneje stari pomen "raztegovati vrv", torej z vrvjo meriti prostor. To seveda ne zanika namena, da je pri tem šlo za preverjanje sorodstva (Junković 1968, 113; Baran 1992, 137). V členu 80a je omenjena *družina vrvitja* (vrвна družina), 36. člen pa povsem nedvoumno pove, da obstajata *brat prisni* (pristni brat) in *brat ne prem prisni* (ne povsem pristni brat), da je prvi *brat bližnji* in da je drugi *brat vrvni* (Pera 1988, 434, 436, 484). Obe vrsti bratov sta v veliki meri pravno izenačeni, vrvni so malenkostno manj zaščiteni. Seveda lahko razliko med obema vrstama bratov pojasnimo z razliko med bližnjim (*brat bližnji*) in daljnim sorodstvom. Vendar protistava *prisni* <> *vrvni* kaže na starejše stanje, kjer je bil *prisni brat* brat po krvi, *vrvni brat* pa brat po vrvi. Če temu dodamo še Perino ugotovitev, da so imeli prebivalci Poljice do svoje zemljiške posesti kot svoje hraniteljice in osnove svojega obstanka (*terra mater*), prvenstveno emocionalen in skoraj mističen odnos (Pera 1988, 290) in da so bili rodni bratje po svoji materi povezani s popkovino – rodno vrvjo (Pera 1988, 150), potem je simbolika vrvi, ki vse to povezuje, povsem nedvoumna. Tako kot družni krvne brate popkovina z materjo, ki jim je dala življenje, tako družni vrvne brate vrv z materjo zemljo, ki jim daje življenje. Slovani so svoj prostor urejali s pomočjo vrvi, kot je pokazal Baran (glej zgoraj), z njo so urejali prostor Prage (Pleterski, Mareš 2003, 26). Bila je v uporabi že v zgodnjem srednjem veku, z njo je bil v jugovzhodnih Alpah npr. urejen prostor Bodešč na Bledu (Pleterski 1996, 179) in Polic na Cerkljanskem (Pleterski 2006, 52). Vsi, ki so pri tem skupaj držali vrv, so postali vrvni bratje. To je bilo pravno dejanje, ki je lahko vključilo tujca v skupnost

kot enakopravnega člana, neodvisno od njegovega krvnega izvora. Tako je lahko postal Slovan.

Razumeti Slovane, pomeni poznati njihov način življenja, tega pa sestavlja trikotnik družba, ekonomija, ideologija. Njegove lastnosti v zgodnjem srednjem veku so zaradi pomanjkanja pisnih virov zelo slabo poznane, obstoječi pisni viri pa so skoraj v celoti nastali pri tujcih, zato so odvisni od njihove optike, od njihove zmožnosti empatije. Ta pa do tujca, ki se ga po malem celo bojimo, ne more biti velika. Torej, kar nam danes manjka, so notranje informacije tedanjih Slovanov o Slovanih. Pomena informacij, ki so bile pridobljene pri internem sodelovanju z opazovanjem, se današnji kulturni antropologi zelo zavedajo. Tak pristop omogoča, da kulturo, ki jo gledamo od znotraj, vrednotimo z normami in merili, ki so lastni tej kulturi (Vinšćak 2011, VII; Šantek 2011, 66). To načelo tudi v arheologiji pomeni, kot je pokazal Lev S. Klejn, da prav sposobnost najti in uporabiti taka merila določa stopnjo uspešnosti tipologije in posledično interpretacije ter razumevanja (prim. Klejn 1988, 490–528).

Ali je notranji pogled v življenje starih Slovanov sploh mogoč? Ne nazadnje nam to povsem neposredno preprečuje že nepremagljiva časovna distanca, zato se zdi želja že na prvi pogled neuresničljiva, vsaj dokler razmišljamo zgolj v okviru tedanjih pisnih virov, ki notranjih informacij o Slovanih skorajda ne premorejo. Res je, da se ne moremo preprosto prestaviti v minuli čas in si ogledati, kako so živeli. Lahko pa se postavimo v isti prostor (isti vsaj v koordinatnem smislu) in poiščemo vse preostanke nekdanjega življenja, ki so se zapisali v jezik, imena, ljudsko izročilo, oblikovanje in urejanje prostora, različne materialne ostanke, celo v mnogo mlajše pisne vire kot svojevrstna *wirkungsgeschichte* – zgodovina posledic (tu v smislu zapisa mlajše posledice starejšega fenomena). Najmanj, kar lahko z vsem tem dosežemo, je vloga pasivnega opazovalca, ki seveda ostaja ujetnik lastnih subjektivnih omejenosti. To nevarnost je pač treba upoštevati, ne sme pa nas ohromiti. Tudi tak opazovalec namreč ni brez možnosti dobrih spoznanj. Primer župe Bled skuša s souporabo različnih vrst virov (pisnih, arheoloških, etnoloških, filoloških, historično-geografskih) pokazati, da naloga, ujeti notranji pogled, morda ni povsem neuresničljiva (Pleterski 2011). Pri tem se prvenstveno ukvarja z ekonomskim razvojem in njegovim socialnim kontekstom, ideologije v največji možni meri ne obravnava. Ne zato, ker ne bi bila pomembna,

ravno obratno. Ker je tako izjemno pomembna, ji bo namenjena posebna knjiga.

NEVIDNA ZGODOVINA

Čeprav je zgodovina vse, kar se je zgodilo v preteklosti, je v strokovni terminologiji še vedno ohranjen spomin na čase, ko je zgodovinarji temeljilo na pisnih virih in je bila zato zgodovina samo tisto, kar so opisovali ti viri. Ker pa je bilo drugih virov, ki so izvirali iz časa pred obzorjem pisnih virov, vedno več, so ga zasilno opisali kot prazgodovino. Danes so pisni viri samo eden od informacijskih virov o preteklosti in so zato zgornja poimenovanja anahronistična, vendar so trdno ukoreninjena, hkrati pa omogočajo nekatere nove pomenske odtenke. Še vedno namreč drži, da za nekatera ozemlja v kakem izmed obdobj ni na voljo pisnih virov, ki bi ponujali dovolj zanesljive informacije. Če izraz "prazgodovina" uporabimo za čas in prostor, ki ga pisni viri ne "vidijo" (in pri tem ozkogledno med pisne vire ne štejemo ideogramov), potem imamo ozemlja, ki so "prazgodovinska" tudi v času, ki sicer splošno velja za "zgodovino". V tem pomenu so obstajala v Evropi še v času zgodnjega srednjega veka obširna ozemlja, kjer stanje pisnih virov lahko opišemo kot prazgodovinsko. To še zlasti velja za prostor, ki so ga tedaj naseljevali Slovani. Mednje spada tudi današnja Slovenija, kjer leži Bled, ki "stopi v zgodovino" šele leta 1004.

Evropa je celina, kjer (po ugotovitvi enega mojih ameriških znancev) prepotuješ nekaj sto kilometrov in je vse drugače. V skladu s tem je dejstvo, da tudi pojem srednji vek, ki ga je rodila evropska renesansa, nima enotne opredelitve, kar še bolj velja za pojem zgodnji srednji vek (Mirnik-Prezelj 1998, 362–367). Slednji bo v tem članku pomenil čas med 6./7. in 10./11. stoletjem, ko se na obeh časovnih mejah število gospodarskih, družbenih, poselitvenih, političnih sprememb v obravnavanem prostoru pomembno zgosti.

Nevidnost za pisne vire seveda pomeni manj informacij o vojaški, politični in drugi zgodovini, ki jo vodijo družbene elite. Vendar to ni nujno slabost. Lahko je celo prednost, ki preusmerja pozornost na tiste dele zgodovine, ki sicer ostajajo "medijsko" manj opaženi, vendar dajejo izjemno pomembne informacije za razumevanje celotne zgodovine, še zlasti za vse zgodovinske pojave dolgega trajanja.

ŽUPA

Srednjeveški pisci govorijo o Slovanih kot ljudeh pretežno enakega jezika (*lingua*), prava (*lex*), običajev (*consuetudines*), od časa uveljavljanja krščanstva dalje ter v skladu z njegovo členitvijo na katoliško in pravoslavno obliko pa pišejo, da si Slovani niso enaki v svoji veroizpovedi (*ritus*) (Štih 2011, cel članek, sintetični del str. 37–41). Toda predkrščansko verovanje se je na ravni ljudske kulture vendarle ohranilo do sodobnosti v taki meri in še vedno v tolikšni podobnosti, da to omogoča dovolj verodostojno rekonstrukcijo skupnega praslovanskega ritualnega izročila (Toporov 2002; Katičič 2008; 2010; 2011). Torej so bile tudi v tem pogledu razlike med Slovani bistveno manjše, kot pa se je zdelo formalno. Prepričanje omenjenih piscev, da poznavanje posamičnega dela Slovanov pomeni poznavanje vseh Slovanov, paradigmatično ilustrira zgodnjersrednjeveški spis *Žitije Metodija* (poglavje II), ki opisuje življenje in delo "slovanskih apostolov" Konstantina - Cirila in Metoda. Po mnenju pisca, ki je bil Slovan, je Metoda dejstvo, da je bil v svoji poklicni karieri tudi arhont Slovanom v bližini Soluna (danes Grčija), tako rekoč predestiniralo za poznejše delovanje 1000 km stran na Moravskem in v Panoniji.

Vendar vse to še ne pomeni, da so bili Slovani organska celota, enotno delujoče telo, in zdi se, da moderna sociološka terminologija ne zmore dobro opisati družbe starih Slovanov. F. Curta je prepričljivo pokazal slabosti in pomanjkljivosti oznake "vojaška demokracija" (Curta 2001, 312–319). Čeprav se zdi oznaka "segmentarni sorodstveni sistem", za katerega naj bi bilo značilno pomanjkanje hierarhije ob siceršnji kompleksni socialni organizaciji, morda bolj ustrezna, pa Curta opozarja na "kralje", ki jih omenjajo bizantinski pisci, in ti "kralji" nakazujejo razvoj slovanske družbe v stiku s cesarstvom (Curta 2001, 319–325). V njih vidi dokaz poglavarstev kot regionalno organiziranih družb s centralizirano izvršilno hierarhijo, ki koordinira dejavnosti med posameznimi vaški skupnostmi (Curta 2001, 325–332). Gre za antropološko klasifikacijo, ki se deloma opira na moderno stanje v Melaneziji. Čeprav je seveda mogoče, da je družbeni razvoj v Melaneziji pripeljal do oblik, ki so morda podobne staroslovanskim, pa prav tako obstaja tudi možnost, da gre zgolj za socialno homonimijo, ne pa tudi sinonimijo. Ta pomislek ne zanika očitnega obstoja nekaterih "poglavarjev" med Slovani. Vendar ta obstoj še ne pojasni delovanja družbenih mehanizmov pri

starih Slovanih, zato bi se bilo koristno vrniti k slovanskemu izročilu.

Skupno slovansko besedišče za socialno diferencirano družbo je zelo skromno. Beseda *gospod*, v prvotnem pomenu gospodar gostov ali gospodar gostije, ima močno sakralno konotacijo (Škrubej 2002, 144–148) in je zato njena raba v "civilni" družbi še nejasna. Beseda *oblast* (v pomenu vladanje, nad čimer imamo oblast), je skupnoslovanska in kaže veliko pomensko stabilnost (Škrubej 2002, 126–130). Obstaja tudi praslovanska beseda **vojvoda* s prvotnim pomenom: kdor vodi vojsko (Snoj 1997, 725). A že praslovanska beseda za kneza **kŕnĕnъg* je izposojena iz germanskega izraza **kuningaz*: kralj, vodja plemena (Snoj 1997, 241). Tako se praslovanska hierarhija konča že s stopnjo župana. Praslovanski izraz **županъ* je izpeljan iz besede **župa* v pomenu okrožje, področje enega plemena. Ta je lahko nastala iz indoevropske besede **gewpā* kotanja (Gluhak 1993, 713–714; Snoj 1997, 767). Župa tako pomeni posamezni vasi nadrejeno, razmeroma majhno teritorialno enoto, načeljuje ji župan, ki je lahko njen *gospod*, *vojvoda* in ima v njej *oblast*.

Kot osnovne politične gradnike slovanskega sveta zato lahko predpostavljamo posamezne župe, ki bi bile primerljive s tem, kar je bila pri Grkih *polis*, pri Rimljanih *civitas*, pri Germanih *gau* in pri Keltih *oppidum*. V župi so ljudje uresničevali svojo pravno identiteto, danes bi temu rekli državljanstvo. Staro mnenje, da so jo Slovani prevzeli od Avarov, postaja vedno manj verjetno (prim. Gluhak 1993, 713–714; Snoj 1997, 767; Rejzek 2001, 752; Długosz-Kurczabowa 2008, 481; Smiljanić 2010, 14). Pisni viri omenjajo njene predstojnike *župane* šele v času njenega vključevanja v fevdalni sistem od 777 dalje, ko je nato v različnih krajih in časih že dobivala različne pomene (Hardt 1998; Smiljanić 2010, 13–72).

Župe so bile podobno strukturirane, imele so soroden jezik, pravo, običaje in rituale, kar je predpogoj za vtis o celoti pri vseh, ki so Slované opisovali. Vendar Slovani kljub takemu vtisu niso bili nikoli homogena celota, ampak kvečjemu skupina enakih sestavnih delov. Morda je ustrežna matematična prispodoba, da gre za *fraktalno družbo*. Prispodoba enači župe z nekakimi fraktali, za katere je značilna oblikovna skladnost, ki se ne spreminja, ne glede na raven opazovanja. Župe so namreč ne le enako strukturirane, ampak tudi na ravni vsake župe najdemo tisto, kar lahko sicer opazujemo tudi na ravni grupacij posamičnih žup v večje teritorialne skupine, kot so kneževine.

Povezovanje posameznih žup v večje teritorialno-politične enote je potekalo v različnih delih Evrope na različen način in z različno hitrostjo. Paradigmatični model, ki pa je ostal širše neopažen, je že pred pol stoletja razvil Wolfgang Fritze na primeru Obodritov, polabskih Slovanov v današnji severni Nemčiji. Namesto besede župa je uporabil tehnični izraz "malo plemo" (*Kleinstamm*), za župana pa ime latinskih virov *regulus*. Za čas ob naselitvi in kratko po njej sluti, da "mala plemena" niso bila povezana. Kot je videti po poznejših virih, je imelo vsako svojo pravno in kultno ureditev, ki sta bili najtesneje povezani, saj je v določenih časih sodišče zasedalo na kulturnem mestu. "Plemensko" ozemlje se kaže kot kulturno okrožje, pravna ureditev tamkajšnje skupnosti pa kot sakralni red. Temu je bil podrejen tudi poznejši knez. Obstajala je sakralna nedotakljivost in "suverenost" prava.

Pisni viri nato kažejo tri razvojne stopnje. Do srede 9. stoletja je obstajala zveza "malih plemen", vsako s svojim *regulusom*. Podrejena so bila enemu *regulusu*, ki je imel oblast nad vsemi. V naslednjem obdobju so se večje poselitvene skupine (*Teilstämme*) po zunanjepolitičnem posegu frankovskega vladarja začenjale povezovati v politične enote z monarhičnim vodstvenim vrhom. Sredi 12. stoletja je sledilo obdobje, ko je vladarska rodbina vzpostavljala enotno državo s pomočjo mreže knežjih gradov in njihovih upravnih teritorijev (*Burgbezirkverfassung*), stare plemenske skupine pa so izgubile svojo politično avtonomijo (Fritze 1960, zlasti 201–208). Ta podoba razvoja se je ujela s poselitveno analizo Franza Engla, po kateri so sprva obstajale majhne, prostorsko ločene skupine naselij, in šele po prelomu tisočletij se začenja državna kolonizacija širokih območij s centralnimi in mejnimi gradovi (Engel 1960, 140).

Največ pisnih virov o zgodnesrednjeveških županih je z ozemlja Hrvaške, nedavno jih je sistematično strnil Franjo Smiljanić. Razvojno starejša oblika je tista, v kateri so imela posamezna plemena svoje "*starce župane*" – *nobiles sapientiores*, izbirali so jih svobodni kmetje. Že v 9. stoletju pa so dokumentirani župani (prim. Delonga 1995), ki so bili podrejeni vladarju in so opravljali različne funkcije: bili so uslužbenci na knežjem dvoru, nosilci teritorialne organizacije ali samo titularni župani. Oni so bili *primates populi*, iz njihovih vrst je vladar rekrutiral svoje uslužbence. Ko je Hrvaška postala kraljestvo, so bili župani kraljevi uslužbenci *primates regni* in so pripadali skupnosti kraljevih plemičev. Kralj je svojo oblast upravno opiral na župe in izbiral njihove župane med tamkajšnjimi

plemenitimi ljudmi. Plemeniti župani *nobili iuppani* so opravljali dolžnosti, ki so bile pomembne za izvajanje kraljeve oblasti. Županska služba ni bila dedna, deden pa je bil naziv sam. Župani so imeli oboroženo spremstvo iz pripadnikov svojega rodu, pobirali so davke in sodili. Konec 12. stoletja se je začel proces pretvarjanja kraljevskih žup v fevdalne posesti (primerjaj: Smiljanić 2010, 15–33). Hrvaški razvoj se torej dobro ujema z obodritskim modelom. Podobno je bilo drugod, nastanek velikih, bolj stabilnih slovanskih držav pa lahko vidimo po uvedbi univezalističnega krščanstva z njegovo integrativno močjo (Pleterski 1998). Še konec 12. stoletja je imel začetnik vladarske dinastije srednjeveške Srbije Štefan Nemanja preprost naziv veliki župan in enako njegov sin Štefan, dokler ni bil ta 1217 okronan za kralja (Dinić 1953, 316–322).

Pisni viri tako povsem jasno dokazujejo obstoj žup in županov ter njihovo avtonomnost v začetnem obdobju. V fraktalnem smislu je zato vsaka župa resnični *pars pro toto* celote Slovanov. Poznavanje življenja župe je pogoj za razumevanje njihovega življenja.

KONTINUITETA ŽUPE V MIKROREGIJI?

Geneze katerekoli zgodnesrednjeveške župe doslej ni izdelal še nihče. S skromnimi drobcami ohranjenih pisnih virov si pri tem ni mogoče pomagati. V tem pogledu se znajdemo v "prazgodovini" (glej zgoraj). Vendar so za to obdobje na voljo še drugi viri in analitična orodja, ki jih omogoča historična geografija zlasti z zemljiškim katastrom kot preostankom preteklosti. Temu je treba prišteti tudi imenoslovje, ljudsko izročilo ter vedno pomembnejše arheološke vire. Z vsem tem si pomaga poselitvena zgodovina (primerjaj: Krawarik 2006, 61–70). Naša ambicija mora biti večja: zgodovina župe kot socialne skupnosti, za kar pa mora obstajati nekakšna upravna kontinuiteta, ki je opredmetena v katastru. Na katerih slovanskih ozemljih zgodnjega srednjega veka lahko tako kontinuiteto sploh pričakujemo?

Mongolska (tatarska) osvojitvev vzhodne Evrope v 13. stoletju je tamkašnje razmere tako temeljito spremenila, da pomeni začetek povsem novega zgodovinskega obdobja. Podobno se je pred tem zgodilo v Panoniji po naselitvi Madžarov, pozneje pa so ogromne poselitvene in posestne spremembe v jugovzhodni Evropi povzročili Turki. Uvajanje srednjeevropskih upravno-ekonomskih modelov pri zahodnem delu Slovanov v visokem srednjem veku (predvsem v 13. stoletju) je tudi tam temeljito

predružačilo zemljiško razdelitev, in kot kaže, celo šele vzpostavilo (Hardt 1999). Kot najbolj obetaven za ohranitev kontinuitete tako preostaja prostor severne Bavarske (Nemčija) skupaj z ozemljem med Donavo in severnim Jadranom (Avstrija, Slovenija, zahodna Hrvaška). Za ta prostor se zdi, da je njegova podobna usoda vplivala tudi na materialno kulturo, ki v zgodnjem srednjem veku in tudi pozneje kaže visoko stopnjo sorodnosti (Giesler 1980; Losert 2009; Pleterski 2003; 2010b; Štular 2009). Vzpodbudno je dejstvo, da s tega ozemlja izvira prva konkretna omemba župana sploh. Leta 777 je *jopan qui uocatur Physso* s prisego potrdil meje pri Kremsmünstru (Zgornja Avstrija) (sedaj je na voljo spletna objava listine: <http://www.mom-ca.uni-koeln.de/mom/AT-StiAKr/KremsmuensterOSB/0777-0778/charter#anchor>).

Pričakujemo lahko, da je staroslovanska župa prostorsko obsegala neko geografsko mikroregijo, ki je v prostoru dovolj dobro ločena od sosednjih, s čimer se nam odprejo **možnosti mikroregionalne raziskave** z vsemi njenimi prednostmi. Kar je v naravoslovju laboratorij, je v humanistiki mikroregija. Prostor, v katerem iščemo, gradimo, razvijamo ter preizkušamo hipoteze in teorije. V obvladljivem okolju lahko opazujemo kar največje število relacij. Čeprav gre za žabji pogled na zgodovino, je prednost v njegovi globini. Hkrati lahko spremljamo tudi generalno dogajanje, ki pušča sledi na lokalni ravni. Če jih ne, namreč ni generalno.

Spodbudo za mikroregionalno raziskavo mi je dala knjiga, ki sem jo bral še kot študent (Taylor 1974). Konča se namreč s pozivom na "totalno arheologijo", na popolno razlago krajine in njene geneze. To pomeni razumeti krajino kot zgodovinski zapis. Taka raziskava je multidisciplinarna, po svoji predizobrazbi pa jo najlažje organizira arheolog. Obljublja izjemne rezultate, zaradi globine pa jo je seveda mogoče izpeljati samo v mikroregionalnem obsegu, saj se zaradi holističnega pristopa število informacij, ki jih je treba obdelati, izjemno pomnoži. Res je, da v mikroregiji potekajo dogodki in procesi, ki so lokalno omejeni na njen prostor, vendar se v njej prav tako stalno kopičijo sledovi nadregionalnih, tudi globalnih dogajanj. Zato je mikroregionalna zgodovina hkrati vzorčni delec splošne zgodovine.

Za mikroregionalno raziskavo torej potrebujemo zadostno količino čimbolj raznolikih informacij. V zgoraj opisanem prostoru jih ponuja mikroregija Bleda v severozahodni Sloveniji, ki prednjači predvsem po koncentraciji in raziskanosti zgodnesrednjeveških arheoloških najdišč.

ZAKAJ PRAV MIKROREGIJA BLEDA

Ime Bled se danes nanaša na eno najmlajših slovenskih mest v severozahodnem, alpskem delu Slovenije. Predtem je pomenilo celotno mikroregijo ob sotočju južne Save Bohinjke in vzhodne Save Dolinke, omejeno z visokogorskim planotama Pokljuko in Mežaklo na zahodu in severu. Čeprav bi se lahko zdelo, da se je izjemna zgostitev historičnih informacij na Bledu zgodila naključno, ima vendarle zelo globoke korenine. Gre za *genius loci*, ki je opredmeten v otoku na Blejskem jezeru in ustvarja izjemno karizmatično pokrajino. Arheološka izkopavanja na otoku so odkrila nepričakovano veliko število kamnitih artefaktov iz 1. tisočletja pr. n. št., kar nakazuje verjetnost, da gre za staro kultno mesto (Šribar 1971, 11). Številni indici kažejo, da je imel otok to funkcijo tudi v zgodnjem srednjem veku, kar je v 9./10. stoletju narekovalo tudi postavitev prve krščanske cerkve (Pleterski 1995, 127–128). Ta je postala dobro obiskana romarska cerkev (Gornik 1990, 173–181), kar dokazuje simbolni pomen otoka tudi v poznejših stoletjih. Ni se mogoče ogniti misli, da je pokrajina tako močno pritegnila briksenskega škofa Albuina, da je pred tisočletjem nagovoril kralja Henrika II., da je prav njemu in njegovi briksenski škofiji podaril posestvo Bled. To je pripomoglo k dobremu dokumentiranju tega prostora v pisnih virih.

Mnogo bolj dramatičen je vzrok kopičenja arheoloških informacij. Že v 19. stoletju se je na Bledu močno razmahnil turizem, postal je eden najpomembnejših turističnih krajev Avstro-Ogrske monarhije (Janša-Zorn 1984), bil med obema svetovnima vojnama poletna rezidenca jugoslovanskega kralja, pozneje jugoslovanskega predsednika Tita, in je svoj turistični pomen ohranil vse do danes. V letih pred drugo svetovno vojno so najbolj množični obiskovalci postali Nemci (Janša-Zorn 1984, 195). Tedanji blejski župan je nacistom propagiral Bled kot mali raj v Evropi. V času druge svetovne vojne, ko je bil severni del Slovenije priključen nacističnemu tretjemu rajhu, je imelo vodstvo nacistične stranke na Bledu poseben urad, ki je snoval novo religijo. Na otoku naj bi postavili tempelj z zlatim kipom Votana, vrhovnega boga zahodnogermanskih ljudstev. Na oltarju naj bi po posebnem protokolu potekale krvne prisege vodilnih ljudi novega rajha. V okviru priprav za gradnjo svetišča naj bi začeli graditi na mestu, kjer je stala rezidenca jugoslovanskega kralja, internat za izbrance, ki bi bili po šolanju posvečeni na Blejskem otoku.

Blejske vile bi bile rezervirane za vojne junake, nosilce viteškega križca (*Ritterkreuzträger*). Del slovenskega prebivalstva bi izselili, preostali pa bi postali osebna last novega nacističnega plemstva, za katerega bi bil Bled nekakšen ekskluzivni nacistični raj. Zaradi priprav je Bled osebno obiskal tudi vodja nacistične SS (*Schutzstaffel*) Heinrich Himmler (Gaspari 2008), pri čemer so pripravam služila tudi arheološka izkopavanja. Že 1939 so pod osebnim Himmlerjevim pokroviteljstvom potekala arheološka izkopavanja SS na Krnskem gradu/Karnburg na sosednjem Koroškem, ki naj bi utemeljila novo južno mejo tretjega rajha ter dokazala zgodnjesrednjeveško starost nemškosti (*Deutschtum*) tega prostora (Dolenz 2011, 246–247). Očitno v sklopu zgornjih prizadevanj so se leta 1943 tudi na Bledu (Pristava, kraljevi dvorec Suvoabor) zgodila arheološka izkopavanja *Institut-a für Kärntnerlandesforschung*, ki je imel nalogo znanstveno utemeljiti nemški značaj novoosvojenih ozemelj (Gaspari 2008, 39 in 55). Kot odgovor na to so se po osvoboditvi leta 1948 začela obširna arheološka izkopavanja Narodnega muzeja Slovenije na Pristavi pod Blejskim gradom, ki so pokazala, kako zelo obetaven za zgodnjesrednjeveško arheologijo je blejski prostor, kar je vodilo do vrste novih arheoloških raziskav (pregled: Knific 2008).

SORODNE RAZISKAVE ZEMLJIŠKEGA KATASTRA V VZHODNIH ALPAH IN SOSEŠČINI

Da lahko zemljiški kataster hrani sledove zelo starih gospodarskih, upravnih in posestnih razmer, je znano že dolgo. Seveda pa je zelo pomembno vprašanje, kako staro je najstarejše stanje, ki ga ta kataster kaže. Pri tem nimamo v mislih tvarnih preostankov posamičnih posestnih meja, ki so lahko tudi ob poznejših prerazdelitvah zemljišč služili kot orientirji. Za našo raziskavo so pomembne tiste meje, ki so se ohranile zaradi posestne kontinuitete.

Severozahodni sosedje Slovanom v vzhodnih Alpah so bili v zgodnjem srednjem veku Bajuvari. Tam je že pred desetletji Hermann Dannheimer na primeru Lauterhofna (Bavarska, Nemčija) pokazal, da se da historično analizo katastra povezovati ne samo s pisnimi viri, ampak tudi z arheološkimi. Rekonstruiral je zemljišče mlajšega kraljevega dvora in zemljišče starejšega dvora bajuvarskega kneza, h kateremu naj bi po njegovem mnenju spadali tamkajšnji grobovi iz druge polovice 7. in prve polovice 8. stoletja (Dannheimer 1968, 58–61).

Neposredne strukturne povezave med parcelno razdelitvijo in grobiščem sicer ni našel, kljub temu pa je bil rezultat v mejah velike verjetnosti in zato dovolj spodbuden. Nedavna metrična analiza zgodnjerednjeveškega grobišča, prostora naselbine in parcelne razdelitve njenega polja je potrdila, da so bili ti prostori urejeni po skupnem sistemu, ki jih povezuje kaj? grobišče? (Pleterski 2008c, 75–77).

Z modularno analizo poljske parcelacije v Aschheimu in njegovi okolici, vzhodno od Münchna (Bavarska, Nemčija), se je pozneje ukvarjala Gertrud Diepolder in pri tem našla posamezne razdalje, ki so se ji izšle pri uporabi rimskega čevlja 0,296 m, Karlovega čevlja 0,333 m in "aschheimskega" čevlja 0,275 m, ki ga je razvila iz stavbnega tlora zgodnjerednjeveške cerkve v Aschheimu (Diepolder 1988). Za večjo prepričljivost manjka tej analizi celovit modularni prikaz razvoja polja vsaj ene vasi v celoti. V stroki njeno delo ni našlo ustreznega odmeva, zato njegov interpretativni potencial doslej ni bil preverjen. Vprašljiva je zanesljivost merskih izhodišč glede na stopnjo natančnosti meritev prvih map zemljiške razdelitve. Poučen je primer parcelacije ob vznožju Georgenberga v Zgornji Avstriji, kjer je Franz Brosch videl sledove rimske parcelacije in kot mero čevelj v dolžini približno 0,3065 m, Diepolderjeva pa je videla modul, ki bi bil izpeljan iz aschheimskega čevlja (Diepolder 1988, 210–211). Poznejše meritve Hansa Krawarika v okolici Georgenberga aschheimskega čevlja niso potrdile (Krawarik 1994a, 159).

Hans Krawarik je na primeru mikroregije zgornje doline reke Krems (današnja Zgornja Avstrija) pokazal, da začetki zemljiške razdelitve pogosto segajo v čas pred letom 1000, in razvil metodo rekonstruiranja prvotnih posestnih enot (glej spodaj), ki jih je imenoval *Althöfe*, torej stari dvori. Čeprav tam obstaja slovanska toponimija in dve arheološko raziskani zgodnjerednjeveški grobišči, pa je s tem mogoče pokazati samo kontinuiteto poselitve, medtem ko se kontinuiteta podrobnejše zemljiške razdelitve zaradi kraljeve (?) reorganizacije zemljiške posesti začne šele nekako od 10./11. stoletja dalje (Krawarik 1994). V naslednjih letih je Krawarik opravil vrsto ločenih raziskav posameznih naselij v Avstriji na ozemlju, ki so ga tam poselili Slovani. Prišel je do navidezno podobnih rezultatov (Krawarik 2006), ki pa brez pripadajoče verige pisnih virov datacijsko ostajajo hipotetični, ker mu niso bili na voljo vsaj ustrezno strukturirani arheološki viri. Raziskave Rainerja Looseja na južnem delu srednjih Alp (danes večinoma v severovzhodni

Italiji) so s stališča historične geografije prav tako pokazale veliko stabilnost zemljiške parcelacije in nakazale številne zgodnjerednjeveške kontinuitete. Tamkajšnje ozemlje je bilo tedaj razdeljeno med velika zemljiška gospostva in upravno organizirano po sistemu tako različnih dvorov kot tudi vasi s posameznimi hubami, svobodne posesti posameznih kmetov pa ni bilo (Loose 1996, 16–20). Gre za ozemlje, kjer je v zgodnjem srednjem veku substrat predstavljalo romansko prebivalstvo in kjer so se prepletali upravno-politični in kolonizacijski posegi Langobardov, Bajuvarov in Frankov.

Tako sosednja germanska in romanska ozemlja sicer kažejo nedvomno zemljiškoposestno kontinuiteto od zgodnjega srednjega veka dalje, vendar hkrati močno socialno-politično stratifikacijo, hierarhično in centralizirano družbo, ki ni primerljiva s fraktalnim sistemom staroslovanskih žup. Na slovanskih ozemljih severno od vzhodnih Alp ni zemljiškoposestne kontinuitete iz zgodnjega srednjega veka, na severozahodnem Češkem pa so ogromni dnevni kopi premoga vodili k intenzivnim arheološkim raziskavam. Jan Klápště jih je povzel v pregled srednjeveške krajine Mosta. Z arheološke perspektive je opazen poselitveni prelom v 13. stoletju, zato je današnje vaške tlorise mogoče datirati šele od tega časa dalje. Tedanji prostor kaže že močno stratificirano družbo z gradovi in mesti (Klápště 1994, zlasti 182–183). Neposredne kontinuitete zemljiške ureditve iz zgodnjega srednjega veka ni. Tudi dosedanje historičnotopografske raziskave Franje Smiljanića prostora srednjeveških žup na Hrvaškem, južno od vzhodnih Alp, so pokazale veliko diskontinuiteto zaradi turških osvajanj ob koncu srednjega veka in posledično popolne zamenjave prebivalstva (npr. Smiljanić 1984–1985).

Na Slovenskem je Svetozar Ilešič sestavil bogato klasifikacijo parcelacij vaških zemljišč, vendar njihove geneze ni raziskal, čeprav je dopuščal, da obstaja nek razvoj (Ilešič 1950). Njegova študija pa je jasno pokazala, da vse današnje slovensko ozemlje ni bilo poseljeno hkrati in na enak način, kar potrjuje tudi sintetični pregled kolonizacijske zgodovine tega prostora. Ker pa ta temelji na pisnih virih, ki jih skorajda ni za zgodnji srednji vek in jih je razmeroma malo tudi za visoki srednji vek, ter na nekaterih zelo splošnih onomastičnih kriterijih in poenostavljeni klasifikaciji končnega stanja zemljiške razdelitve, ni bilo mogoče prikazati poteka razvoja pred 13. stoletjem (Blaznik, Grafenauer, Kos, Zwitter 1970). Prostor blejske mikroregije

je na Kosovi pregledni karti označen enotno, kot poseljen do 13. stoletja (Kos Milko 1970). Da pa tak razvoj obstaja, je nazorno dokazal Pavle Blaznik na primeru vasi Dovje (severozahodna Slovenija), kot *terminus post quem non* za starost parcelacije pa je najstarejši urbar iz leta okoli 1160 (Blaznik 1950). Nazoren primer povezave različnih vrst pisnih virov z zemljiškim katastrom in tako omogočeno rekonstrukcijo stanja v 15. stoletju je podal Sergej Vilfan za posest koseza v Logu pri Ljubljani (osrednja Slovenija) (Vilfan 1966). Naštete študije so pokazale, da je mogoče narediti korak naprej v poznavanju starejših razmer predvsem na mikroregionalni ravni in z obravnavanjem vsakega kosa zemljišča.

KAKŠNO JE BILO ZAČETNO STANJE ZEMLJIŠKE RAZDELITVE

Hans Krawarik vidi na začetku ozemeljsko velike *dvore*, t. i. *Althöfe*, ki pozneje razpadajo na *Althufe* (= stara *huba*). Njegova teza je, da je razvoj segmentaren. Sprva velike posestne enote razpadajo na vedno manjše. V tem vidi tudi datacijsko oporo: večji je začetni dvor/*Althof*, starejša je vas. Kot datacijske primerjave za čas pred letom 1000 uporablja kraje z bajuverskega ozemlja. Prav tako sklepa po podatkih iz časa od preloma tisočletij dalje, da so dvori/*Althöfe*, ki so nastali v istem času, tudi enako veliki. Svojo metodo poimenuje *Kulturflächenanalyse* – analiza kulturnih površin, h katerim prišteva njive, travnike, vrtove. Sam poudarja, da velikost kulturnih površin ne da vedno absolutnega časa začetka naselbine (Krawarik 2006, 68–69), vendar pa ta kriterij kljub temu pogosto uporablja za datacijo (npr. Krawarik 2006, 114). Slabost njegovih sklepov je, da ne vemo, ali je bil razvoj povsod enak, prav tako ni nobene nujnosti, da se je velikost dvorov/*Althöfe* povsod hkratno zmanjševala. Tako analiza kolonizacijske zgodovine vzhodne Bavarske v zgodnjem srednjem veku kaže pomenljivo povezanost tedaj naseljenih krajev z razdelitvijo polja v dolge proge *Langstreifenflur*. Če je to opažanje pravilno, so take oblike nastajale tako v zgodnjem kot tudi visokem srednjem veku, torej stoletja dolgo (Zenzinger 2005, 45–53). Zato je treba biti tudi pri drugih formalnih kriterijih analize zelo previden.

Logično je, da imajo starejše vasi večja zemljišča, saj imajo več časa, da dosežejo svoj okoljski maksimum. V tem smislu je Krawarikova hipoteza upravičena. Tudi z njegovo razlago, da so bile

manjše površine (glede na posamezno družino) možne zaradi vedno boljših agrarnih tehnik, se je mogoče strinjati. Vendar je analiza blejskih zemljišč pokazala, da je bilo v blejskem primeru sprva individualno razdeljeno samo zemljišče za njive, da je bila uporaba travnikov skupinska in posledično tudi njihova lastnina. Individualno lastništvo travnikov se uveljavi šele v 10. stoletju. Vrsta zgodnesrednjeveških naselij kaže postopen avtohton razvoj od ene družine prvega naseljenca z njegovim njivskim zemljiščem do večjega števila družin, ki postopoma povečujejo obdelovalno zemljišče in si sproti delijo njivske površine ob upoštevanju starih meja. To seveda ne izključuje verjetnosti, da sta vsaj osrednji naselbini, Pristava (Pleterski 2011, 72–78) in predhodnica Gradu (Pleterski 2011, 63–69), že na začetku obsegali večje število družin, kar precej zgovorno nakazuje več sočasnih bivališč na Pristavi (Pleterski 2010a, sl. 5.22). Preprosto seštevanje travniških in njivskih površin po katastru z začetka 19. stoletja zato ne more pokazati realnega začetnega stanja v vaseh, ki so doživljale avtonomen razvoj.

Ker se Krawarikove datacije zemljiških razdelitev pred stanjem, ki ga potrjujejo prvi pisni viri, opirajo zgolj na velikostne primerjave, ostajajo hipotetične. Njegov postulat pa ima slabost tudi na ravni socialne interpretacije. Obdelava velikega (začetnega) zemljišča bi seveda zahtevala veliko število ljudi, vsekakor večje od ene same družine. Zato Krawarik predvideva kot delovno silo številne hlapce in dekle (Krawarik 2000, 72), kar pa je mogoče šele v izrazito diferencirani družbi. Če bi to veljalo že za čas kmalu po slovanski naselitvi južno od Donave, bi to pomenilo, da so bodisi Slovani tako diferenciacijo prinesli že s seboj, kar nasprotuje tedanjim pisnim poročilom o Slovanih, bodisi da so se uveljavili kot gospodarji nad staroselci ter si jih ekonomsko in socialno podredili. A vendar se tudi to ne ujema s podatki pisnih virov o Slovanih (Curta 2001, 317). Krawarikovi v pisnih virih utemeljeni veliki dvori so z ozemelj, ki so jim v zgodnjem srednjem veku vladali Franki ali Bajuvari. Nastali so v razmerah močno hierarhizirane družbe kot del načrtne kolonizacijske dejavnosti velikih zemljiških gospodov (tako tudi: Zenzinger 2005). Tam se zdi njegov interpretativni model prepričljiv, vprašanje pa je, ali nujno deluje tudi drugod. Za Slované pred obdobjem uveljavljanja zemljiških gospodstev pač ne more veljati in še zlasti ne za začetni čas njihove naselitve.

KRATEK PREGLED RAZVOJA ŽUPE BLED

Prostor blejske mikroregije je prvi monografsko obravnaval Franc Gornik, ki je po pisnih virih sestavil poljudno zgodovino obdobja od 11. do 19. stoletja (Gornik 1967). Timotej Knific je obravnaval dotlej znane zgodnesrednjeveške arheološke najdbe in jih soočil z geografskim okoljem (Knific 1984). S posamičnimi vprašanji krajevne zgodovine in kulture blejskega prostora se ukvarjata tudi dva tematska blejska zbornika posameznih prispevkov (urednika: Vodopivec 1984, Dežman 2004). Mikrozgodovinsko analizo sosednje radovljiške mikroregije v razponu od pojava človeka do danes je izpeljal Tine Jarc. Osnovno izhodišče zanjo je bila komunikacijska mreža, pri čemer je ugotovil številne relacije in povezave z naselbinskimi točkami vseh dob. V razpravo je pritegnil tudi zemljiški kataster, vendar ni izvedel analize razvoja posestne razdelitve za posamične vasi. Tako ne ugotavlja primerov posestne kontinuitete iz časa pred 11. stoletjem (Jarc 2004). Glavnina raziskave, ki s pomočjo zemljiškega katastra rekonstruira župo Bled, je bila opravljena v letih 1978–1984 in kmalu zatem objavljena (Pleterski 1986; dopolnjena in posodobljena izdaja: Pleterski 2011). Študija kot vpogled v zgodnesrednjeveško župo še vedno ostaja brez primerjave. Iz nje povzemam pregled v nadaljevanju.

Posamične prazgodovinske najdbe v blejski mikroregiji ne omogočajo zaključene podobe. Celo monografija Staneta Gabrovca o prazgodovinskem Bledu je omejena zgolj na katalog gradiva, njegovo klasifikacijo in datacijo (Gabrovec 1960). Komajda boljše je stanje raziskav za antično obdobje, kjer pa se vendarle kaže skromno podeželsko življenje v predverju Italije, ki je bilo v stiku s širšim prostorom in njegovo materialno kulturo. Predvsem številna groba lončenina, v kateri je vidna domača tradicija izdelave, nakazuje, da je tu živelo staroselsko prebivalstvo, ki se je postopoma romaniziralo. Naselbinski sledovi poselitve so v Želečah, Zasipu, na Pristavi in na Bohinjski Beli (Pflaum 2010; pregled vseh najdišč pri Knific 2008). Naselbinski ostanki iz pozne antike na zahodnem ramenu Blejskega gradu (Knific 2008, 24; 2011, 89) kažejo, da se je v tedanjih nemirnih časih prebivalstvo zateklo v višinsko utrjeno postojanko, ki pa je bila po prihodu Slovanov nato sčasoma opuščena. V drugi polovici 6. stoletja so bile vzhodne Alpe z Bledom v presečišču političnih interesov Frankov, Bizanca, Langobardov, Avarov in katoliške cerkve. A ko se je razkadil dim konfliktov, so bili v prostoru vsidrani Slovani.

Slovanov je bilo v 7. stoletju ob njihovi naselitvi v Blejskem kotu le nekaj družin, v celoti torej samo nekaj deset ljudi. Glede na to izredno majhno skupino je verjetneje, da so bili med seboj tudi krvno (?) povezani že pred naselitvijo, da se torej niso prvič srečali šele v Blejskem kotu. Že samo zaradi nevarnosti v času preseljevanja je neverjetno, da med njimi ne bi bila vsaj najmanjša stopnja organiziranosti, in je torej moral obstajati tudi voditelj omenjene skupine ljudi. Prišleki so od staroselcev prevzeli polja in nekatera orna orodja (Pleterski 1987, 257–281), žene (Leben-Seljak 2000) ter nekatere sestavine bivalne kulture (Pleterski 2008a; 2008b; 2010a). Blejski Slovani so že od naselitve dalje uporabljali poljedelski način z ustaljenimi njivami in z ustaljeno razdelitvijo zemlje med posamezne obdelovalne enote. Ob takem načinu obdelovanja se že uveljavi družinska ali osebna pravica do obdelanega zemljišča samega in ne samo do njegovih plodov (Grafenauer 1970, 239).

Naraščanje prebivalstva, delitev njiv, skupno izkoriščanje pašnih površin, vse to je v 8. stoletju zahtevalo urejene odnose tako znotraj naselbin kot tudi med njimi. To je verjetno tudi vplivalo na razslojevanje v okviru Blejskega kota (urejanje zadev med naselbinami) kot morda tudi v posameznih večjih vaseh (urejanje vaških zadev). Zdi se, da so že zorele razmere za družbeni premik. Zato ni presenetljivo, da se je prav tam, kjer se je vprašanje urejanja odnosov pojavilo najprej, premaknila cela vas iz ravnine na vrh hriba Blejski grad. S tem je bil prostorsko označen njen trojni pomen: sodni – urejanje skupnih zadev, vojaški – ki ga kaže lega naselbine, duhovni. Misel o zadnjem naj bo zaenkrat le delovna predpostavka, ki jo bo treba v prihodnosti utemeljiti s podrobno razčlenitvijo pripadajočega grobišča. Vsekakor je v tem obdobju že povsem izoblikovan vodstveni položaj te vasi v okviru Blejskega kota. Trenutno že lahko rečemo, da je imel na območju te naselbine in s tem v Blejskem kotu glavno besedo le en človek. Taka podoba kaže, da je bil Blejski kot teritorialna upravna enota. Sorodniško povezanost ob naselitvi je zamenjala teritorialna. Povedano se ujema z rekonstruirano podobo župe pri Slovanih (Vilfan 1980b, 22–30), zato lahko govorimo o blejski župi in njenem županu.

Razvita osebna lastnina nad poljem, hierarhična ureditev družine in hkratna potreba po boljši izkoriščenosti zemlje s pomočjo skupinske obdelave so v 9. stoletju povzročili protislovno rešitev, po kateri je bil lastnik zemlje le eden od bratov, drugi so na njej lahko samo delali in živeli, kar pa jih

je potisnilo po družbeni lestvici navzdol. Lahko domnevamo, da so bili sicer vsi osebno svobodni, toda zaradi razmerja lastnik – nelastnik je med njimi prišlo do močne neenakosti. Še do nedavna so bili bratje in sestre gospodarja na kmetiji skoraj izenačeni z navadnimi hlapci (prim. Kumer 1981, 73–75). V prvem rodu so tesne sorodstvene vezi še lahko blažile neenakost, v poznejših pokolenjih pa te omilitve ni bilo več, saj so krvne vezi vse bolj slabele. Prav lahko si predstavljamo, da so bile poroke možne le stanu primerno, kar je še dodatno poglobljalo družbeni prepad. Tisti, ki niso bili lastniki zemlje, od katere so živeli, so tako sčasoma postali navadni podložniki brez možnosti odločanja in upravljanja, nekaj časa morda še z določeno stopnjo osebne svobode, ki pa so jo postopoma izgubili.

Z nastankom sloja *dvornikov* (svobodnjaki s podložnimi družinami) se je med svobodnjaki in županom pojavila skupina ljudi, ki so se dvignili zaradi svoje gospodarske moči, saj so imeli večjo zemljiško posest in svoje podložnike. Moč dvornikov bi mogla oslabiti osrednjo oblast blejskega župana, vendar je ta znal iz razmer svojega časa črpati nove sile. Če že komu, potem je bilo prav njemu najlažje, da se je v svoji vasi uveljavil kot edini lastnik njenega zemljišča. Ljudi, ki so na njej živeli, je spremenil v svoje podložnike, prav na te pa je lahko najbolj računal pri uveljavljanju svoje oblasti. Že zaradi števila ljudi, s katerimi je razpolagal, je bil močnejši od posameznih blejskih dvornikov. Še od prej je imel v rokah vojaško poveljstvo in sodno oblast v župi. Zdi pa se, da je bila moč blejskega župana v tem obdobju oprta še na neko novo silo – krščanstvo. Z naukom, da je oblast od boga, se je namreč izgubljala odgovornost župana komurkoli, ki je bil na družbeni lestvici pod njim.

Tedaj, v 9. stoletju, sta nastali dve novi zgodnje-srednjeveški grobišči proč od vasi, prvo na Otoku ob cerkvi (Šribar 1971, 11–21) na mestu domnevnega svetišča, drugo na jugovzhodnem vznožju Blejskega gradu, prav tako ob cerkvi. Prva cerkev – Sv. Marija – bi tako nasledila in zamenjala predkrščanski verski prostor. Ob njej so pričeli tudi pokopavati, a ne za dolgo. Za osrednje krščansko pokopališče blejske župe je ob njej premalo grobov. Zdi se, da je osrednja pokopališčna cerkev postala druga omenjena cerkev – Sv. Martin.

Za postavitev cerkve je bil potreben denar in privolitev pristojnega oblastnika. Težko si je predstavljati, da blejski župan ne bi imel odločilne besede pri gradnji Marijine cerkve. Hkrati se zdi skoraj nedvomno, da je dal drugo cerkev zgraditi

prav on, saj stoji na robu zemljišča njegove vasi. O povezanosti blejskega župana s prodirajočim krščanstvom pa verjetno priča tudi grobišče Sedlo na Blejskem gradu, ki pripada županovemu dvoru. Lastnika obeh tam najdenih okrasnih zaponk z izrazito krščanskima upodobitvama dveh svetnikov in božjega jagnjeta sta bila možka (Leben-Seljak 1996, 286–287). Če bi bila tujca – kristjana, bi bila pokopana na cerkvenem pokopališču in ne na staroverskem grobišču, zato se mi zdi verjetneje, da gre za domačina, člana županske družine, ki sta se srečala s krščanstvom tudi na potovanjih izven župe Bled. Tako se zdi mogoče, da bi lahko bili duhovniki v blejskih cerkvah županovi sorodniki.

Županovemu bivališču na Blejskem gradu pripada grobišče Sedlo na Blejskem gradu, ki je nasledilo ravninsko grobišče Žale – Brdo, kar nakazuje, da so župani živeli sprva v dolinski ravnini in se šele pozneje preselili na Blejski grad. Obe grobišči se po svojih izstopajočih najdbah (orožje, prestižni nakit: Knific 2004, 102–108) ločita od okolnih grobišč, kar lahko razumemo kot indic, da je bila županska funkcija ves čas v isti družini že od začetka župe v 7. stoletju.

Postavlja se tudi vprašanje, ali so bili Blejci dolžni plačevati županu kakršnekoli dajatve. Če je bil ta res financer gradnje cerkva, je moral imeti dovolj velike dohodke, vendar so bili ti, ki jih je dobival samo od skromnega polja, ki mu je bilo na voljo, zanesljivo premajhni. Treba je misliti še vsaj na živinorejo in morebitno neagrarno dejavnost, zelo verjetno pa so mu pripadale stalne dajatve za njegovo sodno dejavnost in tudi cerkvi sta morali ustvarjati določen dohodek, potem ko sta bili zgrajeni.

Dokončni prehod kneževine Karniole in s tem župe Bled kot njenega sestavnega dela v okvir srednjeveškega rimskega cesarstva v tretji četrtini 10. stoletja je prinesel pomembne spremembe tako v poselitvi kot v družbeni ureditvi. Zdi se, da prehod v cesarstvo ni bil miren. Frankovski kralj je izrnil župana, se polastil osrednjih delov blejske župe in jih reorganiziral v svoje posestvo (pregled razvoja v: Pleterski 2011, 143–153).

DVA ARHEOLOŠKA PREIZKUSA

Raziskava posamičnih blejskih vasi je bila na-rejena do konca leta 1984 in takoj zatem objavljena (Pleterski 1986). Njeni rezultati kot podoba preteklosti so tako kot vsaka taka razlaga hkrati tudi interpretativni napovedni model, praktično merilo verjetnosti takega modela pa je njegova

sposobnost vključevanja informacij, ki se pojavljajo na novo. Več preostankov preteklosti in njihovih povezav ko vključi, boljši je, in veljaven je, dokler to zmore. Tako je bilo kot napovedni model mogoče uporabiti opažanje, da imajo današnje vasi z zgodnesrednjeveško starostjo poljske razdelitve tudi svoja grobišča in da ta grobišča ležijo ob stari poti ali blizu nje, na prisojnem pobočju, vrh katerega je vsaj majhna gomila. Vse to je obstajalo na ledini Žale pri Zasipu, ki je tudi s svojim imenom izzivala arheološko pozornost. Že prvi poskus izkopavanja je tam odkril dotlej neznano grobišče, njegova analiza pa je pokazala natančno strukturno ujemanje z že prej ugotovljenim razvojem vaškega polja (Pleterski 2011, 25–33). S tem sta bili ustreznost analitične metode in pravilnost rezultatov potrjeni na najboljši možni način. Navidezno statične arheološke najdbe se je že predtem posrečilo povezati z dinamičnim razvojem zemljiške razdelitve že v primeru vasi Bodešče (Pleterski 2011, 38–47). A ta primer je bil osamljen in bi lahko zbujal dvom, ali ne gre morda za naključje. Poleg tega ni bilo mogoče dokumentirati, da sta analizi katastra in grobišča v resnici potekali neodvisno. Vendar pa je treba dodati, da vsi tovrstni dvomi po odkritju in analizi grobišča Žale pri Zasipu niso več upravičeni. Podobnih primerov drugi avtorji doslej še niso pokazali, upati pa je, da se bodo sčasoma pojavili.

Drugo potrditev je prinesla poleti 1985 naključna najdba zaklada zgodnesrednjeveškega orodja, orožja in konjeniške opreme v Sebenjah na stari meji med vasema Zasip in Podhom (Pleterski 1987). Predmeti so bili zakopani precej verjetno poleti leta 820 v razmerah vojne med Franki in plemensko zvezo, ki se je v vzhodnih Alpah in na zahodnem Balkanu uprla frankovski nadoblasti. Še bolj kot sled vojaško-političnega dogajanja je zaklad pomemben kot zapis razmer na neki tedanji blejski domačiji. Imetnik predmetov se je preživljal s kmetovanjem. Imel je vsaj tri orala in rovnico, s katerimi je lahko na različne načine obdeloval polje. Dve orali sta bili *sohi*, lahki dvozobi orali, kakršna so nekoč Slovani uporabljali za obdelavo požganic. Tretje oralo je imelo širok lopatast lemež za oranje starih njivskih površin. Taka orala so bila razširjena v vzhodnih Alpah že v pozni antiki (npr.: Ciglencečki 2000, 56–57, t. 3). Pridelek na njivah so želi s srpi. Kosirji kažejo košnjo trave in sušenje sena za zimsko krmo živine. Dleto govori, da je gospodar svoje orodje sam vzdrževal. Gradil je stavbe in pri tem uporabljal mozničke (lesene kline), za kar je imel lesna svedra. Pri izdelovanju

usnjenih izdelkov si je pomagal s šilom. Skrbno je hranil neuporabne železne predmete, da bi jih lahko dal pozneje prekovati. V času vojne je postal vojak. Imel je svojega bojnega konja. Oborožen je bil vsaj z dvema sulicama, najverjetneje je imel še ščit in vsaj sekiro, če ne že meč. Zaklad tako potrjuje prevzem njivskih površin in poljedelskih orodij od vlaških staroselcev, pa tudi soho kot orno orodje, ki so ga Slovani prinesli v prostor, kjer tako orodje prej ni bilo v uporabi. Slednje orodje se ujema z ledinskimi imeni, ki dokazujejo pridobivanje njiv s požiganjem in krčenjem gozda (Pleterski 2011, 35–38, 55–56, 89). Že v začetku 9. stoletja so bili nekateri domačini dovolj premožni, da so se lahko borili kot težka konjenica, kar dokazuje določeno stopnjo družbene razslojenosti.

Ta orodja razvitega in diferenciranega poljedelstva se ujemajo z zgodnjim sistemom stalne razdelitve njiv, ki v primeru Sp. Gorij kaže uporabo sistema natriletnega kolobarjenja že najkasneje v 8. stoletju (Pleterski 2011, 33–38). To je v ostrem nasprotju z uporabo lesenega rala in sistema nadveletnega kolobarjenja pri zahodnem delu Slovanov vse do 13. stoletja (Hardt 1999, 278–280).

SPLOŠNE UGOTOVITVE

Analiza blejske mikroregije je dala zadovoljivo koherentno sliko nastanka in razvoja ozemeljske, upravne, gospodarske, politične starslovsanske enote, ki jo lahko poimenujemo kot župo (glej spodaj), in s tem prvi podroben vpogled v kako župo sploh. Takšen rezultat je bil možen, ker v tem prostoru ne veljajo nekateri dosedanja stereotipi o starih Slovanih. Gre predvsem za ekonomski temelj njihovega gospodarstva in z njim povezanih posledic. Res je, da Prokopij v 6. stoletju za Slované in Ante zatrjuje, da mnogokrat zamenjajo kraj svojega bivališča (*Procopii De bello Gothico*, III. c. 14). Posledično je iz tega mogoče izpeljati več sklepov: da so imeli nestalne poljedelske površine, da je bila osnova poljedelstva požigalništvo, ki razmeroma hitro izčrpa zemljo, da so bile zato nestalne tudi naselbine (primerjaj: Grafenauer 1970, 234–240; Krawarik 2006, 114; Biermann 2007–2008, 284). Zemljiški kataster pa lahko kaže samo razmere v času stabilne zemljiške razdelitve. Če bi držala domneva, da so jo uvedli šele veliki zemljiški gospodje v času fevdalizma na Slovenskem med 9. in 11. stoletjem (Grafenauer 1970, 240), potem nam kataster o starejši upravni obliki – župi – ne bi mogel povedati ničesar. Vse to podoba župe Bled

zanika. S pomočjo grobišč pri Zasipu (Pleterski 2011, 25–33) in Bodeščah (Pleterski 2011, 38–47) je mogoče datirati nastanek teh dveh vasi in začetek njune stalne zemljiške razdelitve v 8. stoletje. Ker pa vasi v župi Bled nista najstarejši, se začetek stalne razdelitve njivskih površin na Bledu zelo verjetno ujema z novo ureditvijo, ki jo v 7. stoletju postavijo Slovani. S tem se ujema na Pristavi pod Blejskim gradom arheološko dokazana kontinuiteta stavbišč od 7. do 10. stoletja (Pleterski 2010a, 165–176). To seveda zahteva ponoven razmislek o vrstah in stopnji poljedelstva tudi drugod pri Slovanih, o (ne)verjetnosti ustaljene razdelitve in individualne lastnine njivskih zemljišč, o avtohtonem razvoju družbene diferenciacije, kar je vse povezano z vprašanjem začetkov državnosti pri Slovanih, ki je v marsičem nerazrešeno. Hkrati se je tudi treba vprašati, ali je linijsko razporejanje slovanskih bivališč res že samo po sebi dokaz za obstoj t. i. velike družine, kot misli J. V. Baran (1992), ali pa gre vendarle za razmerja drugačne vrste.

Čeprav se drugod morda zgodnjesrednjeveška zemljiška razdelitev ni ohranila tako kot na Bledu, pa je mogoče primerjati vsaj strukture tamkajšnjih arheoloških najdb z blejskimi. Zaradi tega je župa Bled lahko uporaben interpretativni model. Nujnost reinterpreteriranja narekujejo že naselja, kot sta Raškov I v Ukrajini in Roztoky pri Pragi na Češkem. Prvo stoji na istem mestu skoraj poldrugo stoletje: od 7. do 9. stoletja (Baran 1997, 176), drugo prav tako na istem mestu vztraja najmanj stoletje: v 6. in 7. stoletju (Profantová 2005, 214), kar se ne ujema z modelom nestalnih naselij v tem času.

Seveda se postavlja vprašanje, kako potem stalnost zemljiške razdelitve in poselitve na Bledu uskladiti s Prokopijevimi podatki. Že Bofo Grafenauer je domneval, da so v vzhodnih Alpah tamkajšnji staroselci (Vlahi) ob splošnem pomanjkanju poljedelskih površin pospešili poljedelski razvoj Slovanov (Grafenauer 1970, 239). Župa Bled pravilnost njegovega razmišljanja potrjuje, a dodatno kaže, da se je to zgodilo zelo hitro, morda celo takoj. Razmeroma omejen poljedelski prostor je zahteval trajnostno obdelavo, ki so jo Vlahi obvladali. Posledično to pomeni, da so bili Slovani dovolj prilagodljivi. Arheološki dokaz je sestav poljedelskega orodja v zakladu iz Sebenj (glej zgoraj). To se kaže tudi v stavbni kulturi. Namreč, na blejski Pristavi poleg stavbe, ki je dvignjena nad tlemi (očitno stara alpska tradicija) stoji kvadratna stavba, ki se po obliki, velikosti in notranji ureditvi sicer ujema z zemljankami pri Slovanih, vendar ni vkopana v tla, ampak je normalna nivojska stavba

(Pleterski 2008a, 122–126). Prokopij pač opisuje Slované v očitno drugačnem okolju Vlaške nižine, kot pa jim ga je omogočal alpski Bled. Hkrati postane povsem jasno, da zgodovine Slovanov brez zgodovine Vlahov ne moremo razumeti in da je zato prav poznavanje doslej močno spregledanih Vlahov deziderat bodočih raziskav. Besedo Vlah tu uporabljam tako, kot jo je predstavil že Milko Kos. – Označbo *vlah* za Romana so Slovani prejeli od Germanov še v zakarpatski domovini. Pri Germanih pomeni *walh* (starovisokonemško *walah*, srednjevisokonemško *walh*) keltskega soseda na zapadu. Eno keltskih plemen so bili Volki (*Volcae*). Kasneje pa je *walah-walh* Germanu Roman in prebivalec rimske države sploh. Z drugimi so tudi Južni Slovani prevzeli označbo *vlah* in z njo začeli imenovati Rimljane, pa tudi romanizirane in neromanizirane prebivalce, na katere so ob naselitvi naleteli v Podonavju in na Balkanu, končno pa tudi romansko prebivalstvo Apeninskega polotoka, v Alpah in splošno na zahodu (Kos 1939, 226–227).

Župa Bled je pomembna argumentacijska točka tudi v diskusiji o povezanosti jezikovnih sprememb s spremembami v tvorni kulturi, ki bi skupno lahko pomenile razseljevanje Slovanov. Tako npr. F. Curta trdi, da ni niti indikacije, v katerem jeziku je komuniciralo prebivalstvo naselbin iz 7. in 8. stoletja, ki so bile nedavno izkopane v severni in osrednji Sloveniji ter na severnem Hrvaškem, da se samo predpostavlja (poudarek F. Curta), da so govorili slovansko (Curta 2010a, 322; Curta 2010b, 35). Če pustimo ob strani dejstvo, da je naše razumevanje preteklosti v hermenevitičnem smislu tako ali tako vedno le množica predpostavk (in zato sem spadajo tudi vse Curtine trditve!), pa imamo vendarle na voljo tudi odlično indikacijo o jeziku, ki so ga govorili novi naseljenci v vzhodnih Alpah v 7. stoletju. "Zapisali" so ga namreč v prostor. Toponimi so del kulturne pokrajine, arheološke najdbe pa njeno oblikovanje datirajo. Raziskava Blejskega kota je zato lahko pokazala, da so se ob vlaške staroselce naselili Slovani (glej zgoraj), ki so tedaj kot novi gospodarji in lastniki ozemlja na novo organizirali in poimenovali svojo posest. Ti toponimi so se zaradi poselitvene in gospodarske kontinuitete ohranili do danes in so v ogromni večini nesporno slovanski, danes pač slovenski (Pleterski 2011). Slovanski toponimi se na Bledu pojavijo v prvi četrtini 7. stoletja (Pleterski 2010a, 161–168; Pleterski 2011, 72–145), za celoto Slovanov pa to pomeni, da je še vedno upravičeno govoriti o razseljevanju Slovanov.

KOSEZI IN ZAČETKI DRŽAVNOSTI

Ob koncu srednjega veka je posebnost jugo-vzhodnoalpskega prostora družbeni sloj *edlingov*, osebno svobodnih ljudi, ki so bili s svojo malo posestjo podrejeni neposredno deželnemu knezu. Kraji z nemškim imenom Edling imajo slovensko ime Koseze/Kazaze (Vilfan 1980a, 320–321). Pri tem se je razvila nedokončana diskusija o možni povezanosti poznosrednjeveških (13./14. in 15. stoletje) edlingov z zgodnesrednjeveškimi Kosezi (glej zgoraj) in o verjetnosti, da so bili v zgodnesrednjeveški družbi *kosezi* poseben družbeni sloj in ne neka plemenska skupina, ki je šele kasneje dala ime nekemu socialnemu sloju. Ker pisni viri v 15. stoletju v Blejskem kotu omenjajo številne edlinge, omogoča mikroregionalna analiza vsaj v tem konkretnem prostoru jasen odgovor na vprašanje o morebitnem zgodnesrednjeveškem izvoru edlingov (Pleterski 2011, 125–127). Rezultat je, da gre na Bledu za družbeni sloj, ki se je oblikoval v poznem srednjem veku, je heterogenega izvora in vsaj tam kot pravno-socialna skupina nima nikakršne zgodnesrednjeveške tradicije.

To seveda oporeka hipotezi Boga Grafenauerja. Ta je skušal v svoji monumentalni monografiji o Karantaniji, osrednji slovanski kneževini v vzhodnih Alpah, utemeljiti, da gre za prvo slovansko državo, in to v skladu s politološko definicijo, ki pravi, da pred delitvijo na družbene razrede države ni bilo. Ta je po tej definiciji organizacija razreda posedujočih (ekspropriatorjev) v obrambo pred neposedujočimi (ekspropriiranci). Njeno orodje je aparat prisile, tj. posebni oddelki oboroženih ljudi, ki so temeljni in odločujoči znak države (Grafenauer 1952, 14). Ta odločujoči znak je Grafenauer predvidel v kosezih, in čeprav kot socialni sloj v zgodnjem srednjem veku niso izpričani, jih je kot uslužbenke kneza projiciral v 8. stoletje, da je vzpostavil strukturiranost, ki jo zahteva zgornja definicija (Grafenauer 1952, 557–558). Tudi vprašanje kosezov in začetkov državnosti bo treba obdelati na novo.

USODA ŽUPE IN NJENIH LJUDI

Širši politični okvir župe Bled je bila v času njenega obstoja kneževina Karniola (o tej: Štih 1996). Lahko si jo predstavljamo kot prvo ali drugo stopnjo integriranja žup, kot ju je opisal Fritze (glej zgoraj). V času, ko je Karel Veliki osvajal panonsko Avarijo, si je podredil tudi Karniolo, vendar kakih

strukturnih posegov v njeno ureditev skozi prizmo župe Bled ni videti. Prelom se je zgodil šele ob popolni priključitvi srednjeveškemu rimskemu cesarstvu v drugi polovici 10. stoletja.

Tako je Karniola delila usodo sosednje kneževine Karantanije, ki jo je cesar upravno preuredil po sistemu grofij že v prvi polovici 9. stoletja. Vključitev vzhodnoalpskega ozemlja v srednjeveško Sveto rimsko cesarstvo je prekinila avtonomno preraščanje fraktalne župne ureditve v samostojno vseobsegajočo politično enoto. Nemoten razvoj bi morda v vzhodnih Alpah pripeljal do kraljevine Karantanije (ali kraljevine drugačnega imena), a to se ni zgodilo. Hans-Dietrich Kahl zato govori o obglavljeni etnogenezi *geköpfte Ethnogenese* (Kahl 2002, 401). Zaradi tega je tudi prvotni obred ustoličevanja karantanskih knezov in pozneje koroških vojvod do konca srednjega veka skrepenel do nenavadne oblike, ki je delovala izrazito anahronistično in arhaično ter zato zbujala pozornost (Grafenauer 1952; Dopsch 2010). Tako ga je francoski filozof in pravnik Jean Bodin v svoji knjigi *Les six livres de la Republique* 1576 vključil v kontraktualno teorijo o nastanku države in je tam služilo kot primer pogodbenega prenosa suverenosti ljudstva na monarha. Patus o ustoličevanju je poznal in to knjigo med drugim gradivom uporabljal tudi Thomas Jefferson, avtor ameriške *Declaration of Independence* (Štih 2005). To je primer, kakšen doseg ima lahko dogajanje, ki se je nekoč odvijalo v vsaki župi (več o tem v posebni objavi).

Ali je poimenovanje *župa Bled* v zgodnjem srednjem veku tudi v resnici obstajalo, ne moremo potrditi s tedanjimi pisnimi viri, ker jih ni. Čeprav je to ime zato seveda samo tehnično poimenovanje in rekonstrukcija, obstaja indic o možnosti njegovega obstoja v preteklosti. Sosednja mikroregija Bohinj, ki kaže zelo podoben strukturni razvoj kot Bled, ima še ohranjeno besedo *župa* v živi ljudski rabi (Snoj 1997, 767) in ob tem tudi izročilo, da je bil Bohinj nekoč "*dežela*, ki se je sama *rihtala*". Beseda *dežela* je pravni termin, ki je izpeljan iz iste osnove kot beseda država (Škrubej 2002, 176–182). V tem primeru se zdi, da se je pojem *dežela* v zgodnjem srednjem veku nanašal na župo.

Zdi se, da je bohinjsko izročilo pomemben indic doslej slabo poznane razvoja. Nakazuje ga že pojav vaških županov od 12. stoletja dalje (Pleterski 2011, 129–130). Čeprav med njimi kot najnižjimi uradniki v okviru zemljiškega gospodstva in župani zgodnesrednjeveške župe ni vidne funkcionalne povezave, ni povsem nemogoča misel, da gre za nekakšen prikrit prežitek razgrajene staroslovanske

župe. Z drugimi besedami, ta je morda del svojih struktur ohranila na ravni vaških skupnosti (primerjaj Vilfan 1980b, 19–58). To bi lahko bila osnova identitetne trdnosti vaškega prebivalstva, ki bi bila razmeroma neodvisna od identitetnih sprememb vsakokratnih družbenih elit (glej spodaj). Če ta misel drži, je to možni kanal, skozi katerega so se nam v ljudskem izročilu lahko ohranili še neprepoznani prežitki preteklosti.

V zadnjih desetletjih je v zgodovinopisju priljubljeno zanikanje identitetnih povezav med preteklostjo in sedanostjo (npr. Geary 2005) na področju, ki ga v sedanjem času obsega izjemno kontroverzni pojem narod. Z analizo pisnih virov je resnično mogoče nakopičiti vrsto dokazov za diskontinuiteto, še posebno, če opazujemo družbeno elito. Ta je nabolj bleščeča, najbolj privlačna, najboljše dokumentirana – in najbolj zavajajoča pri razvijanju interpretacij modernih zgodovinarjev. Družbene elite so namreč zelo spremenljive. One so tiste, ki proizvajajo modo kot nenehen tok zavestnih sprememb, saj je sposobnost sledenja in prilagajanja tem spremembam vstopnica v elitni klub. Množice ostajajo ob blesku elit nevidene, hkrati pa so prav množice tiste, ki ohranjajo tradicijo kot strukturo dolgega trajanja. To pomeni, da vidimo diskontinuiteto, ko gledamo elite, in kontinuiteto, ko gledamo množice.

Opazovanje "prazgodovinskega" ozemlja, kjer ni poročil o elitah, zato avtomatično postavlja v ospredje množice in dolgotrajne pojave. Blejski kot kaže posestno kontinuiteto od 7. stoletja do danes in z njo so povezana slovenska ledinska imena, ki kažejo oblike in razvoj kulturne pokrajine. Iz časa pred 7. stoletjem izvira samo ime Bled, ki je še predslovanskega izvora (Bezljaj 1976, 26). V 7. stoletju se začne reorganizacija prostora in njegovo poimenovanje v novem jeziku, ki se je *mutatis mutandis* v tem prostoru obdržal do danes. Hkrati je sprememba 7. stoletja preživelo marsikaj, kar izvira od še starejšega prebivalstva (npr. nekatere prvine kmetijstva in bivalne kulture). Vse to so

sestavine identitete današnjih domačinov, Slovencev, ki jim dajejo jasen občutek, da niso šele od danes ali včeraj.

BODOČE SMERI

Župa Bled daje možnost preizkušanja novih idej, novih metod, novih interpretativnih modelov, ki jih bodo avtorji razvili na primerljivem gradivu ali v primerljivih situacijah.

Opisana študija (Pleterski 2011) upošteva povezave med pokrajino, naravnim okoljem in človekom, ki je ta prostor gospodarsko uporabljal. Medtem so se razvila tudi različna digitalna GIS-orodja za raziskovanje takih povezav. Vendar ta orodja sama od sebe ne morejo prikazati razvoja neke pokrajine skozi čas. Za kaj takega je potreben kulturni kontekst, ki ga ponuja župa Bled. Poleg tega ta že neodvisno vsebuje historične strukture, ki si jih GIS-analiza šele prizadeva najti (npr. gospodarsko zaledje nekega naselja). Zato je primerna za preverjanje in izpopolnjevanje GIS-algoritmov ter razvijanje novih GIS-metod (nedavno s pomočjo župe Bled: Štular 2006a; 2006b). Prav kulturna pokrajina postaja kot nosilka historičnega spomina vedno bolj cenjen vir zgodovinarskih raziskav (npr. Forbes 2007; Lihammer 2011).

Župa Bled podaljšuje evropsko zgodovino. Daje nov zorni kot in zato drugačne rezultate. Domišljati si, da s poznavanjem ene župe v vsem poznamo vse, je seveda že samo zaradi različnih geografskih okolij ter različnih substratov in adstratov hudo pretiravanje, gotovo pa ni preveč predrzna misel, da smo s tem vendarle pomembno napredovali tudi pri razumevanju celote. Vsekakor pa župa Bled predstavlja razlagalni model, ki se je uresničil najmanj enkrat. Župa Bled zato ni samo zgodovina neke mikroregije, temveč je informacijski ključ do nevidne evropske civilizacije, ki dopolnjuje kulture Sredozemlja in Atlantika ter severnih morij v zgodovino Evrope.

BARAN 1992 = Баран, Я. В., *Слов'янська община (за матеріалами поселення Рашиків I)*. – Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук (Київ 1992).

BARAN 1997 = Баран, Я. В., *Слов'янська община (за матеріалами поселення Рашиків I)*. – V: В. Д. Баран (ur.), *Проблеми походження та історичного розвитку Слов'ян*, Збірник наукових статей, присвячений 100-річчю з дня народження Віктора Платоновича Петрова (Київ–Львів 1997) 176–183.

BELAJ, V. 2007, *Hod kroz godinu. Pokušaj rekonstrukcije prahrvatskoga mitskoga svjetonazora*. – Zagreb.

BEZLAJ, F. 1976, *Etimološki slovar slovenskega jezika. Prva knjiga, A–J*. – Ljubljana.

BIERMANN, F. 2007–2008, Eine frühslawische Siedlung bei Passow, Lkr. Uckermark. – *Veröffentlichungen zur brandenburgischen Landesarchäologie* 41–42 (2010), 239–296.

BLAZNIK, P. 1950, Freisinška županija Dovje. – *Zgodovinski časopis* 9, 7–25.

- BLAZNIK, P., G. GRAFENAUER, M. KOS, F. ZWITTER 1970, Kolonizacija in populacija. – V: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog 1, Agrarno gospodarstvo*, 29–172, Ljubljana.
- CIGLENEČKI, S. 2000, *Tinje nad Loko pri Žusmu. Poznoantična in zgodnesrednjevska naselbina / Tinje oberhalb von Loka pri Žusmu. Spätantike und frühmittelalterliche Siedlung*. – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 4.
- CURTA, F. 2001, *The Making of the Slavs. History and Archaeology of the Lower Danube Region c. 500–700*. – Cambridge.
- CURTA, F. 2010a, The early Slavs in the northern and eastern Adriatic region. A critical approach. – *Archeologia Medievale* 37, 307–329.
- CURTA, F. 2010b, Etnicitet u ranosrednjovekovnoj arheologiji. Primjer ranoslavenskih nalaza u jadranskoj regiji. – *Starohrvatska prosvjeta* III/37, 17–48.
- DANNHEIMER, H. 1968, *Lauterhofen im frühen Mittelater*. – Materialhefte zur bayerischen Vorgeschichte 22.
- DELONGA V. 1995, Donatorski natpis župana Gostihe iz crkve Sv. Spasa u Cetini (Vrh Rici). – *Starohrvatska prosvjeta* III/22, 117–140.
- DEŽMAN, J. 2004 (ur.), *Bled tisoč let. Blejski zbornik 2004*. – Radovljica.
- DIEPOLDER, G. 1988, *Aschheim im Frühen Mittelalter 2. Ortsgeschichtliche, siedlungs- und flurgenetische Beobachtungen im Raum Aschheim*. – Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 32/2.
- DINIĆ, M. 1953, Krepitev in širjenje srbske fevdalne države. Utrditev fevdalnega reda in državne neodvisnosti. – V: B. Grafenauer, D. Perović, J. Šidak (ur.), *Zgodovina narodov Jugoslavije 1, Do začetka XVI. stoletja*, 316–328, Ljubljana.
- DEUGOSZ-KURCZABOWA, K. 2008, *Wielki słownik etymologiczny historyczny języka polskiego*. – Warszawa.
- DOLENZ, H. 2011, Die SS-Grabungen des Jahres 1939 in Karnburg (Kärnten) im Lichte neuer Feld- und Archivforschungen. – V: E. Schallmayer, K. von Kurzynski (ur.), *Archäologie und Politik, Archäologische Ausgrabungen der 30er und 40er Jahre des 20. Jahrhunderts im zeitgeschichtlichen Kontext*. – *Fundberichte aus Hessen*, Beiheft 7 (*Glaubeberg-Forschungen*, Bd. 1), 233–252.
- DOPSCH, H. 2010, Der Kärntner Fürstenstein im Spiegel der mittelalterlichen Schriftquellen. – V: S. Nikolay, *Der Kärntner Fürstenstein im Bild. Darstellungen eines europäischen Rechtsdenkmals*, 215–260, Klagenfurt/Celovec–Ljubljana/Laibach.
- ENGEL F. 1960, Grenzwälder und slawische Burgwardbezirke in Nordmecklenburg. – V: H. Ludat (ur.), *Siedlung und Verfassung der Slawen zwischen Elbe, Saale und Oder*, 125–140, Giessen.
- FORBES, H. 2007, *Meaning and Identity in a Greek Landscape*. – Cambridge.
- FRITZE, H. W. 1960, Probleme der abodritischen Stammes- und Reichsverfassung und ihrer Entwicklung vom Stammesstaat zum Herrschaftsstaat. – V: H. Ludat (ur.), *Siedlung und Verfassung der Slawen zwischen Elbe, Saale und Oder*, 141–219, Giessen.
- GABROVEC, S. 1960, *Prazgodovinski Bled*. – Dela 1. razreda SAZU 12.
- GASPARI, A. 2008, Votanov hram namesto otoške cerkve Marijinega Vnebovzetja. K pričevanjem o nacističnih namerah o neopoganskem kulturnem središču na Bledu / Temple to Votan as a replacement for the Church of the Assumption on the Bled Island. Testimonies on Nazi intentions to build a Neopagan Cult Center in Bled. – *Vojaška zgodovina* 9, št. 1(14), 37–57.
- GEARY, P. J. 2005, *Mit narodov. Srednjeveški izvori Evrope*. – Ljubljana 2005 (= *The Myth of Nations. The Medieval Origins of Europe*, Princeton 2001¹).
- GIESLER, J. 1980, Zur Archäologie des Ostalpenraumes von 8. bis 11. Jahrhundert. – *Archäologisches Korrespondenzblatt* 10, 85–98.
- GLUHAK, A. 1993, *Hrvatski etimološki rječnik*. – Zagreb.
- GORNIK, F. 1967, *Bled v fevdalni dobi*. – Bled.
- GORNIK, F. 1990, *Zgodovina blejske župnije*. – Celje.
- GRAFENAUER, B. 1952, *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*. – Dela 1. razreda SAZU 7.
- GRAFENAUER, B. 1970, Poljedelski obdelovalni načini. – V: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog 1, Agrarno gospodarstvo*, 225–250, Ljubljana.
- HARDT, M. 1998, Supan. – *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte* V, 84–88, Berlin.
- HARDT, M. 1999, Das "slawische Dorf" und seine kolonisationszeitliche Umformung nach schriftlichen und historisch-geographischen Quellen. – *Siedlungsforschung, Archäologie-Geschichte-Geographie* 17, 269–291.
- ILEŠIČ, S. 1950, *Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem*. – Dela 4. razreda SAZU 2.
- JANŠA-ZORN, O. 1984, Zgodovina blejskega turizma od začetkov do leta 1941. – *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino* 32, 182–196.
- JARC, T. 2004, *Starodavne poti pod Karavankami*. – Bled, Radovljica, Žirovnica.
- JUNKOVIČ, Z. 1968, Bilješke uz tekst i prijevod Poljičkoga statuta. – *Poljički zbornik* 1, 105–115.
- KAHL, H.-D. 2002, Der Staat der Karantanen. Fakten, Thesen und Fragen zu einer frühen slawischen Machtbildung im Ostalpenraum (7. –9. Jh.) / Država Karantancev. Dejstva, teze in vprašanja o zgodnji slovanski državni tvorbi v vzhodnoalpskem prostoru (7. –9. stol.). – V: R. Bratož (ur.), *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze / Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und Karolingischer Epoche. Anfänge der slowenischen Ethnogenese*, Situla 39, Supplementum.
- KATIČIČ, R. 2008, *Božanski boj. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. – Zagreb, Mošćenička Draga.
- KATIČIČ, R. 2010, *Zeleni lug. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. – Zagreb, Mošćenička Draga.
- KATIČIČ, R. 2011, *Gazdarica na vratima. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. – Zagreb, Mošćenička Draga.
- KLÁPŠTĚ, J. 1994, *Paměť krajiny středověkého Mostecka*. – Most.
- KLEJN, L. S. 1988, *Arheološka tipologija*. – Ljubljana.
- KNIFIC, T. 1984, Arheološki zemljevid blejskega kota v zgodnjem srednjem veku. – *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino* 32, 99–110.
- KNIFIC, T. 2008, Zgodovina arheoloških raziskovanj v Blejskem kotu / Forschungsgeschichte im Bleder Winkel. – V: A. Pleterski (ur.), *Zgodnesrednjevska naselbina*

- na blejski Pristavi. *Najdbe / Frühmittelalterliche Siedlung Pristava in Bled. Funde*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 14, 13–25, 231–240.
- KNIFIC, T. 2011, Grajski hrib in blejska krajina v davnini. – V: M. Vidic (ur.), *Blejski grad. 1000 let prve omembe*, 76–97, Bled, Ljubljana.
- KOS, M. 1939, Vlahi in vlaška imena med Slovenci. – *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 20, 226–235.
- KOS, M. 1970, Agrarna kolonizacija slovenske zemlje. – V: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog 1, Agrarno gospodarstvo*. – Ljubljana.
- KRAWARIK, H. 1994, *Zur Typologie und Genese von Althöfen*. – Schriftenreihe des Oberösterreichischen Musealvereins – Gesellschaft für Landeskunde 14.
- KRAWARIK, H. 1994a, Kremsdorf in Oberösterreich – Wüstung oder Siedlungsverlegung? – *Siedlungsforschung, Archäologie-Geschichte-Geographie* 12, 155–166.
- KRAWARIK, H. 2000, Finkenstein-Mallestig als frühmittelalterliches Zentrum. – *Neues aus Alt-Villach* 37, 47–83.
- KRAWARIK, H. 2006, *Siedlungsgeschichte Österreichs. Siedlungsanfänge, Siedlungstypen, Siedlungsgenese*. – Geographie 19.
- KUMER, Z. 1981, *Od Dolan do Šmohora*. – Celje.
- LEBEN-SELJAK, P. 1996, *Antropološka analiza poznonatičnih in srednjeveških grobišč Bleda in okolice*. – Disertacija, Oddelek za biologijo, Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani.
- LEBEN-SELJAK, P. 2000, Etnogeneza Slovencev. Rezultati antropoloških raziskav / The ethnogenesis of the Slovenes. The results of the anthropological researches. – V: R. Bratož (ur.), *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze / Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche. Anfänge der slowenischen Ethnogenese*, Situla 39, 549–558.
- LIHAMMER, A. 2011, *The forgotten ones. Small narratives and modern landscapes*. – The museum of national antiquities, Stockholm, Studies 18.
- LOOSE, R. 1996, Siedlungsgeschichte des südlichen mittleren Alpenraumes (Südtirol, Trentino, Bellunese) seit der Karolingerzeit. – *Tiroler Heimat* 60, 6–86.
- LOSERT, H. 2009, *Moinvinidi, Radanzvinidi und Nabavinida. Geschichte und Archäologie der Slawen in Bayern*. – V: F. Biermann, T. Kersting, A. Klammt (ur.), *Siedlungsstrukturen und Burgen im westslawischen Raum*, Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas 52, 219–294.
- MIRNIK-PREZELJ, I. 1998, Slovenska zgodnesrednjeveška arheologija med preteklostjo in sedanjostjo – pogled z "Zahoda" / Slovene Early Medieval Archaeology between the Past and Present – View from the West. – *Arheološki vestnik* 49, 361–381.
- PERA, M. 1988, *Poljički statut*. – Splitski književni krug, Svjedočanstva 9, Split.
- PFLAUM, V. 2010, Rimskodobne najdbe s Pristave ter druga sočasna najdišča in posamične najdbe v Blejskem kotu / Römische Funde von Pristava und andere zeitgleiche Funde aus Blejski kot. – V: A. Pleterski (ur.), *Zgodnesrednjeveška naselbina na blejski Pristavi. Tafonomija, predmeti in čas / Frühmittelalterliche Siedlung Pristava in Bled. Taphonomie, Fundgegenstände und zeitliche Einordnung*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 19, 189–212, 259–261.
- PIRENNE, H. 1956, *Povijest Evrope od seobe naroda do XVI stoljeća*. – Zagreb (= *Histoire de l'Europe des invasions au XVIe siècle*, Paris, Bruxelles, 1936).
- PLETERSKEI, A. 1986, *Župa Bled. Nastanek, razvoj in prežitki / Die Župa Bled. Entstehung, Entwicklung und Relikte*. – Dela 1. razreda SAZU 30.
- PLETERSKEI, A. 1987, Sebenjski zaklad / Der Hortfund von Sebenje. – *Arheološki vestnik* 38, 237–330.
- PLETERSKEI, A. 1995, The trinity concept in the Slavonic ideological system and the Slavonic spatial measurement system. – *Światowit* 40, 113–143.
- PLETERSKEI, A. 1996, Strukture tridelne ideologije v prostoru pri Slovanih. – *Zgodovinski časopis* 50, 163–185.
- PLETERSKEI, A. 1998, Die altslawische župa – der Staat vor dem Frühstaat. – V: H. Kóčka-Krenz, A. Łosiński (ur.), *Kraje słowiańskie w wiekach średnich. Profanum i sacrum*, 79–81, Poznań.
- PLETERSKEI, A. 2003, Sclavinia und Germania – Brezelfibeln und Töpfe. – V: I. Ericsson, H. Losert (ur.), *Aspekte der Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit. Festschrift für Walter Sage*, Bamberger Schriften zur Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit 1, 363–372.
- PLETERSKEI, A. 2006, Poliški tročan. – *Studia mythologica Slavica* 9, 41–58.
- PLETERSKEI, A. 2008a, *Zgodnesrednjeveška naselbina na blejski Pristavi. Najdbe / Frühmittelalterliche Siedlung Pristava in Bled. Funde*. – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 14.
- PLETERSKEI, A. 2008b, *Kuhinjska kultura v zgodnjem srednjem veku / Küchenkultur im Frühen Mittelalter*. – Ljubljana.
- PLETERSKEI, A. 2008c, Lauterhofen. Strukturen des Gräberfeldes und chronologisches Verhältnis zu Alten- erding. – *Slovenská Archeológia* 56, 61–80.
- PLETERSKEI, A. 2010a, *Zgodnesrednjeveška naselbina na blejski Pristavi. Tafonomija, predmeti in čas / Frühmittelalterliche Siedlung Pristava in Bled. Taphonomie, Fundgegenstände und zeitliche Einordnung*. – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 19.
- PLETERSKEI, A. 2010b, Frühmittelalterliche Identitäten und Aussagemöglichkeiten der archäologischen Quellen. – *Antaeus* 31/32, 143–154.
- PLETERSKEI, A. 2011, *Nevidna srednjeveška Evropa. Župa Bled*. – E-Monographiae Instituti Archaeologici Sloveniae 1 (= Dela Instituta za arheologijo 1) [http://iza.zrc-sazu.si/Si/Dela/Zupa_Bled.pdf].
- PLETERSKEI, A. J. MAREŠ 2003, Astronomische Grundlagen einiger frühmittelalterlichen Kultstellen in Praha. – *Studia mythologica Slavica* 6, 9–35.
- POHL, W. 1988 *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567–822 n. Chr.* – München.
- PROFANTOVÁ, N. 2005, Chronologie osídlení areálu v historických souvislostech. – V: *Počátky raného středověku v Čechách. Archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Rožtokách / The onset of the Early Middle Ages in Bohemia. Archaeological research at a large settlement site of the Prague-type culture at Rožtoky*, 208–225, Praha.
- REJZEK, J. 2001, *Český etymologický slovník*. – Voznice.

- SMILJANIĆ, F. 1984–1985, Nastanak i razvoj srednjovjekovnog Knina. – *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 24 (11), 119–132.
- SMILJANIĆ, F. 2010, *Studije o srednjovjekovnim slavenskim / hrvatskim institucijama*. – Posebna izdanja Odjela za povijest Sveučilišta u Zadru, Knjiga 3.
- SNOJ, M. 1997, *Slovenski etimološki slovar*. – Ljubljana.
- ŠANTEK, G. P. 2011, *Anthropos religiosus. Antropološko-religijski ogledi*. – Zagreb.
- ŠKRUBEJ, K. 2002, *Ritus gentis Slovanov v vzhodnih Alpah. Model rekonstrukcije pravnih razmerij na podlagi najstarejšega jezikovnega gradiva*. – Ljubljana.
- ŠRIBAR, V. 1971, *Blejski otok – oris zgodovine*. – Bled.
- ŠTIH, P. 1996, Kranjska (Carniola) v zgodnjem srednjem veku. – V: J. Kos, F. Jakopin, J. Faganel, P. Štih, M. Smolik, D. Dolinar (ur.), *Zbornik Brižinski spomeniki*, Dela 2. razreda SAZU 45, 13–26.
- ŠTIH, P. 2005, O modernem (ne)razumevanju in (ne)poznavanju stare zgodovine na primeru ustoličevanja koroških vojvod. – V: D. Nečak (ur.), *Stiplovškov zbornik*, *Historia* 10, 33–42.
- ŠTIH, P. 2011, Slovansko, alpskoslovansko ali slovensko? O jeziku slovanskih prebivalcev prostora med Donavo in Jadranom v srednjem veku (pogled zgodovinarja) / Slavic, Alpine Slavic, or Slovene? A Historian's Perspective on the Language of the Medieval Slavic Population Living in the Area between the Danube and the Adriatic. – *Zgodovinski časopis* 65, 8–51.
- ŠTULAR, B. 2006a, Prostor blejskih planin v srednjem veku. – V: Tone Cevc (ur.), *Človek v Alpah. Desetletje (1996–2006) raziskav o navzočnosti človeka v slovenskih Alpah*, Ljubljana, 230–241.
- ŠTULAR, B. 2006b, Analiza gospodarskega zaledja v arheologiji krajin. – V: D. Perko, J. Nared, M. Čeh, D. Hladnik, M. Krevs, T. Podobnikar, R. Šumrada (ur.), *Geografski informacijski sistemi v Sloveniji 2005–2006*, 199–210, Ljubljana.
- ŠTULAR, B. 2009, *Mali grad. Visokosrednjeveški grad v Kamniku / Mali grad. High medieval castle in Kamnik*. – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 15.
- TAYLOR, C. 1974, *Fieldwork in Medieval Archaeology*. – London, Sydney.
- TOPOROV, V. N. 2002, *Predzgodovina književnosti pri Slovanih, poskus rekonstrukcije*. – Zupaničeva knjižnica 9.
- VINŠČAK, T. 2011, *Tibetski buddhizam i bön*. – Zagreb.
- VILFAN, S. 1966, Koseščina v Logu in vprašanje kosezov v vzhodni okolici Ljubljane. – *Razprave 1. razreda SAZU* 5, 181–215.
- VILFAN, S. 1980a, Kmečko prebivalstvo po osebnem položaju. – V: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog* 2, Družbena razmerja in gibanja, 279–353, Ljubljana.
- VILFAN, S. 1980b, Soseske in druge podeželske skupnosti. – V: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog* 2, Družbena razmerja in gibanja, 9–74, Ljubljana.
- VODOPIVEC, P. 1984 (ur.), *Iz zgodovine Bleda*. – Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino 32.
- WERNER, J. 1989, *Der Schatzfund von Vrap in Albanien*. – Studien zur Archäologie der Awaren 2, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, Denkschriften 184.
- ZENZINGER, G. 2005, Frühmittelalterliche Siedlungsgenese und Herrschaftsstrukturen im ostbayerischen Raum. – *Passauer Jahrbuch* 47, 11–56.

Questions about the early history of the Slavs in the light of župa Bled

The article summarizes some of the main findings of the author's book in English: *The Invisible Slavs. Župa Bled in the prehistoric Early Middle Ages* (Opera Instituti archaeologici Sloveniae 28, Ljubljana 2013. 199 p., ISBN 978-961-254-440-9; available also as PDF: <http://iza2.zrc-sazu.si/en/publikacije/the-invisible-slavs#v>).

Andrej Pleterski
Inštitut za arheologijo
Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
pleterski@zrc-sazu.si